

İntihar ve Din: İntihar Girişiminde Bulunanlar Üzerine Empirik Bir Araştırma

Zuhâl AĞILKAYA*

Özet

Bu makale, “İntihar girişiminde bulunmuş kişilerin dinî tutum ve davranışları var mıdır; varsa bunlar hangi yöndedir?” sorusundan hareketle, intihar girişiminde bulunan kişilerin dinî yönelim ve davranışlarının empirik düzlemde tespit edilmeye çalışıldığı bir araştırmaya dayanmaktadır. İntihar girişiminde bulunmuş 24 kişiyle yapılan mülakatlar, hayatı anlamlandırma, dinî inanç ve yaşantı ile Tanrı tasavvuru ve ilişkisi başlıkları altında analize tabi tutulmuştur. Yapılan incelemeler örneklemin neredeyse tamamının inançlı olduğunu, ancak bu bulguda belirgin bir Tanrı – din inancı ayrımı yapılması gerektiğini göstermiştir. İnançlı katılımcıların %67’sinin formel bir dini anlayışı ve yaşayışı varken, %29’nun inanç ve ibadet anlayışıyla bireysel bir dindarlığa sahip oldukları anlaşılmıştır. Tanrı merkezli inanişe sahip katılımcılar din, inanç, Tanrı konularında karışık duygu ve düşüncelere sahipken, her iki grubun dinî davranışlarda, yani ibadet konusunda zayıflık gösterdikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İntihar, intihar girişimleri, din, dinî tutum ve davranışlar.

Abstract

This article aims to explicit religious dispositions among people who attempted to commit suicide. In order to find out religious attitudes and behaviors among suicide attempters 24 suicide attempters were interviewed. The interviews were analyzed under headings like ideas on the meaning of life, religious beliefs and behaviors, God images and relations. Content analysis of the interviews showed that the whole sample, except one atheist, had religious beliefs. Further analysis showed that differentiation had to be made concerning religious beliefs, since the sample demonstrated that 67% had formal religiosity and 29% had individual religiosity. However the individual believers, who emphasized faith in God but not in a particular religion, had confused religious feelings and thoughts, both groups showed low engagement in religious practices.

Key Words: Suicide, suicide attempts, religion, religious attitudes and behaviors.

Giriş

Hayatta kalma, insan için en önemli değer, en vazgeçilmez amaç ve en güçlü güdü olagelmıştır. Bu değerini korumak ve devamlılığını sağlamak için insanoğlu yaratılışından beri büyük savaşlar vermiş; başlangıçta tabiatın ve tabiatüstü güçlerden, sonra dinlerden ve çağımızda bilim ve teknolojiye bu amaç uğruna faydalanmıştır. Bunun sonucu insan, bedenine ve çevresine hakim olmayı büyük ölçüde başarmışsa da, aynı başarıyı ruhuna egemen olmada gösterememiştir. “Bu

* MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi; Bielefeld Üniversitesi (Almanya) Din Psikolojisi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

nedenle, insan davranışında ortaya çıkan pek çok ruhi bozukluk, günümüz insanının psikolojik ve sosyal hayatını zorlaştırmaktadır.”¹ İntihar bu problemlerden biridir ve varlığını korumak, mutlu bir yaşam sürdürmek için verdiği zor yaşam mücadelesine rağmen insanın kendine yenik düşebileceğinin dramatik bir kanıtıdır.

İntiharı tanımlamak hem psikoloji hem felsefe için daima anlaşılmasız ve zor bir şey olmuştur. İntiharı hayatın saçma bir eylemi olarak gören Camus, saçma bir eylemin nasıl tanımlanabileceğini sormuştur. Psikolog Stengel, “İnsanoğlu, evrimin bir aşamasında sadece hemcinslerini ve hayvanları değil, kendisini de öldürebileceğini keşfetmiş olmalıdır.” diyerek² tarih içerisinde hiçbir dönemin intiharsız geçmediğine işaret etmiştir. Bu tarih boyunca ölüm, nihai bir yok oluş, sonsuz mutluluğa açılan kapı, bir ceza, zaafardan ve acılardan kurtuluş ve onların üzerindeki zafer, sevgiliyle yeniden kavuşma ve sonsuz huzur gibi birçok şekilde algılanmıştır. Böylece, intihar da bütün bu anlamları hatta daha fazlasını içermiştir.

Sadece ‘ben’e değil başkalarına yönelik de bir saldırı olan intihar, zaman içinde ölüme, daha doğrusu doğal ölüme karşı bir zafer olarak ve insanın elinden alınamaz özgürlüğünü simgeleyen bir hak olarak kutlanmıştır. İnsanlığın bir kısmı, tarihi boyunca bir yandan narsizimlerinin güdüsünde ölümsüzlük arzularını ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmenin derdindeyken, bir kısmı da bu dayanılmaz dünya hayatının ne zaman ve nasıl sonlanacağı konusundaki belirsiz bekleyişe daha fazla tahammül etmek istemeyip yaşamları üzerindeki haklarını kullanmışlardır. Çünkü Camus’un da ifade ettiği gibi, “yaşama nedeni, aynı zamanda iyi bir ölüm nedenidir.”³ Bu iki kesimin karşısında tarih boyunca ortak engel ise hep aynı olmuştur: Din. Din, birincileri, ölümsüzlüğü sadece Tanrılara atfederek küstürürken, ikincilere yaşam ve ölüm hakkında yegane tasarruf sahibi olduğunu her fırsatta kanıtlamıştır. Böylece “ölüm bütün insani hesapları ve tasarıları alt üst etmesi ve bozması bakımından belki de dinsel inancın en önemli kaynağıdır.”⁴ “Kaynağı göz önüne alındığında din, insanlık tarihi boyunca ölüme ilişkin bilgi konusunda hemen hemen tek yetkili merci konumunda olmuştur.”⁵

Bu araştırma, ölüm ve yaşamları üzerinde kendi eylemleriyle tasarruf sahibi olmak isteyenlerin, böyle bir yetkiye karşı tutum ve davranışlarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır.

Araştırma konusuna geçmeden önce, intihar olgusuna kısa bir bakışla din-

¹ S. Topçu, “Yaşamakla Ölmek Arasında: Gençlik İntiharları Üzerine bir Deneme”, *Türk Yurdu*, sy. 48 (1991), s. 36.

² E. Stengel, *Suicide and Attempted Suicide*, Bristol 1965, s. 14.

³ A. Camus, *Der Mythos von Sisyphos: Ein Versuch über das Absurde*, Hamburg 1972, s. 9.

⁴ B. Malinowski, “The Role of Magic and Religion”, W. A. Lessa, E. Z. Vogt, (Ed.), *Reader in Comparative Religion*, New York 1972, s. 72.

⁵ Z. Kara, “Ölüm Fenomeni: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, M. Ü. İlahiyat Fakültesi, *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul 2008.

intihar ilişkisi ile İslâmın intihar yaklaşımına eğilmek faydalı olacaktır.

I. İntihar Olgusu

“İntiharları sosyal, kültürel ve ekonomik nedenler hazırlamakta, psikolojik faktörler bitirmektedir”⁶ görüşünün de yansıttığı gibi, intihar davranışı biyo-psiko-sosyal yaklaşımı gerektiren kompleks bir davranıştır. Freud’un da ifade ettiği gibi, “Ancak birbirinden çok farklı ve güçlü motiflerin işbirliği böyle bir eylemi mümkün kılabilir.”⁷

Literatürün geneline bakıldığında intihar için şu tanım çıkarılabilir: İntihar, ölme niyeti ve amacıyla, sonucunun ölüne yol açacağına inanılan bir yöntemle, hayata son vermeye karar verilmesi ve bu kararın uygulamaya geçirilmesidir.

Araştırmalarda intihara dair risk faktörleri, sebepler ve dinamikler çok geniş bir yelpazede biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan ele alınmaktadır. İntihar davranışına yatkınlıkta, yaş, cinsiyet, psikiyatrik ve fiziksel hastalıklar, ailevi ve genetik faktörler, çocukluk dönemi yaşantıları, olumsuz yaşam olayları ve şartları, psiko-sosyal destek sistemleri, olumsuz bilişsel yapılanmalar gibi çok çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, “intihar gibi karmaşık bir güdüyü ve muğlak bir eylemi hiçbir kuram tek başına açıklayamaz.”⁸

II. Din-İntihar İlişkisi

Din, dindarlık, dini bağlılık gibi faktörlerin intihar davranışı üzerindeki etkileri konusunda, başta din psikolojisi ve din sosyolojisi alanlarında olmak üzere çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardaki temel yaklaşımlarda iki çeşit veri ve iki dinî davranış göstergesi hakimdir. Sosyolojik yaklaşım **dinî bağlılık** açısından intihar oranlarını incelerken; psikolojik yaklaşım, dindarlığın ölçütü olarak **dinî inançlara** bakarak bireysel intihar eylemlerine yönelmektedir. İntihar davranışlarında dini faktörlerin anlaşılabilmesi için her iki yaklaşımın da göz önünde bulundurulması gerekir. Beith-Hallahmi’nin belirttiği gibi, bireysel eylemleri motive etmesi veya engellemesi bakımından intihar olgusu, dinin önemini değerlendirme fırsatı vermektedir.⁹

Avrupa’da, 1897’de Durkheim’ın monografisi *İntihar* ile başlamak üzere, günümüze kadar önemli çalışmalar yapılmış ve din-intihar ilişkisi üzerinde duran ciddi bir literatür oluşmuştur. Yurt dışında yapılan ve din-intihar ilişkisini ele alan çalışmaların bir kısmı Hıristiyanlık ve çeşitli mezhepleri üzerine yapılırken,

⁶ İ. Deniz, vd. “1995–2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman’da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile ve Toplum Dergisi*, sy. 4 (2001), s. 47.

⁷ R. Litman, “Sigmund Freud on Suicide”, J. Maltesberger, M. Goldblatt (Ed.), *Essential Papers on Suicide*, USA 1996, s. 211.

⁸ A. Alvarez, *İntihar, Kan Dökücü Tanrı*, İstanbul 2007, s. 10.

⁹ B. Beit-Hallahmi, “Religion and Suicidal Behavior”, *Psychological Reports*, sy. 37 (1975), s. 1303.

bir kısmı da gerek Batı'da gerek Doğu'da yaşayan müslümanlar üzerine gerçekleştirilmiştir.

İntihar'da özetle, Katolikler'in Protestanlar'a göre daha az intihar ettiği vurgulanmaktadır. İntihar istatistiklerine dayandırdığı bu görüşünü Durkheim, Katolik ve Protestan kiliselerinin farklı din anlayışlarına bağlamaktadır. Bu iki kilisenin mensuplarına sunduğu sosyal hizmetin niteliği, yani Katolik anlayışında inanç ve ibadetlerin paylaşımında kilise bağlılığına daha çok önem verilmesi; buna karşın Protestanlıkta hakim olan kişisel yorum ve içsel yaşayışın ön planda tutulması, bu inanç mensuplarının intihar davranışları üzerinde etkili olan baskın anlayışlar olarak değerlendirilmektedir. Durkheim, bir toplumda intihar oranlarının yükselişini, toplumu ayakta tutan ahlaki değerlerin zayıflamasıyla birlikte sosyal birlik ve beraberliğin, bütünlük ve dayanışmanın çözülmesine bağladığı için, Katoliklikteki kurumsal ve kolektif dindarlığın, Protestanlıktaki bireysel dindarlığa göre, intihara karşı önemli bir koruma sağladığını belirtmektedir. Görüldüğü üzere burada Delaloye'un şu soruyla netleştirdiği kurumsal ve bireysel dindarlık ayrımı ortaya çıkmaktadır: "Kurumsal dindarlığa bağlı sosyal sebepler mi, yoksa bireysel dindarlığa bağlı psikolojik anlam arayışları mı intihar riskini azaltmaktadır?"¹⁰

Seküler toplumlara karşın dindar toplumlarda intihar oranının oldukça düşük olduğunu ortaya koyan çalışmalar, Durkheim'in teorisini destekleyen araştırmalar arasında yer almaktadır. Genel eğilim, dinî inançların ve ibadetlere katılımın intihar davranışını azalttığı yönündeyse de, diğer bazı araştırmalar, din ve intihar arasındaki ilişkide yön ve yoğunluğu etkileyen çeşitli faktörlerin (işsizlik, boşanma vs. gibi) de etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Konuya belirli bir dini gruba ya da kimliğe bağlılık açısından değil de, bireysel dindarlık ve dini bağlılık yönünden yaklaşıldığında, dindarlığın yaş, cinsiyet, eğitim ve aile yapısından bağımsız olarak, intihar davranışını azalttığı söylenebilir.¹¹

Din ve intihar olgusunu ilişkilendiren yurt dışı araştırmalar, dayandıkları teoriler bakımından değerlendirildiklerinde, bunların üç farklı düzlemde gerçekleştirildikleri dikkat çekmektedir:

1. Durkheimian teoriye dayanan entegrasyon perspektifi: Dini cemaatler, mensuplarına sağladıkları sosyal entegrasyon sayesinde intihara karşı koruyucu bir faktör oluştururlar (Stack ve arkadaşları). Buradan hareketle Stack, "entegrasyon-düzenleme sağlama konusunda kurumsal din **görünmez** dinden daha

¹⁰ A. Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, Adana 2007, s. 150.

¹¹ S. Stack, "The Effect of the Decline in Institutionalized Religion on Suicide, 1954–1978", *Journal for the Scientific Study of Religion*, sy. 3 (1983), s. 239–252; S. Stack, "The Effect of Domestic/Religious Individualism on Suicide, 1954–1978", *Journal of Marriage and the Family*, sy. 2 (1985), s. 431–447; K. Dervic, vd. "Religious Affiliation and Suicide Attempt", *American Journal of Psychiatry*, sy. 12 (2004), s. 2303–2308; Beit-Hallahmi, a.g.m., s. 1303–1306; S. Stack, "Suicide and Religion: A Comparative Analysis", *Sociological Focus*, sy. 14 (1981), s. 207–220; Yapıcı, a.g.e., s. 146.

etkilidir” sonucuna ulaşmıştır. Çünkü bazı araştırmacıların da iddia ettikleri gibi, artan sekülerleşmeyle birlikte, kurumsal dinde bir çöküş yaşansa da bireysel dindarlık artmış, bireyler kendilerine ait içsel, **görünmez** dine bağlanmışlardır.¹²

2. Dini bağlılık perspektifi: Din, ahiret inancı gibi bazı dinî inançlara bağlılık sağlayarak intihar riskini azaltabilir (Stark ve arkadaşları). Stark, dinin tek başına intihar üzerinde etkisini vurgularken, Durkheim gibi doktrini ihmal etmeyerek, dinin insan hayatındaki gerilimleri ve sıkıntıları azaltan etkisi üzerinde durmuş ve intihar üzerinde doğrudan dini etkiler bulmayı hedeflemiştir. Çünkü Durkheim’in aksine, Stark’a göre, dini bağlılığın kendi başına ve kendisinden dolayı intiharı engelleyici gücü bulunmaktadır.

Bu iddiasını Stark, dini organizasyonlara insanların kolayca katılımı, bunların duygu ve benlik değeri için kaynak olmaları, din adamlarının dertleri dinlemesi, dindaşların desteği gibi dinin bu dünyaya ilişkin fayda sağlayan özelliklerini vurgulayarak desteklemiştir. Bu açıdan Durkheim’in sosyal ilişkiler tezini desteklemiş görünse de Stark, aslında dinin başka gönüllü kuruluşların sağlayamayacağı öteki/diğer dünyaya yönelik faydalarına dikkat çekmiştir. Ancak Tanrısal bir inanç, doğaüstü bir güce olan güven ve beklenti, dünyanın arzu ve hayal kırıklıklarına vaatlerde ve çözümlerde bulunabilir. Hiçbir bilim, ölümsüzlük sunamazken, dinler ölümden sonra hayatı vaat etmektedirler. Dinin böyle bir etkisi söz konusuysa, Stark’a göre, bunun intihar oranları üzerinde de etkisinin görülmesi gerekir.¹³

Araştırmasının sonunda Stark’ın şu sözleri, dinin gerçekliğini reddeden bilim açısından oldukça anlamlıdır:

“... bu veriler dinin bir epifenomen olarak sergilenmesinin gereksizliğinin çarpıcı bir örneğini daha vermektedir. Dini etkileri, sosyal entegrasyona indirgemek neden daha “gerçek” olsun? Milyonlarca insanın inançları uğruna önemli fedakarlıklarda bulduklarını gözlemlediğimizde, değeri bu kadar yüksek görünen bir şeyden “gerçek” bir değer elde etmediklerinde ısrar mı etmeliyiz? İman, inançlı kişiye huzur veriyorsa yaşamlarını sürdürme kararlarını neden etkilemesin?

... Sonuç olarak şunu açıkça belirtmek isteriz ki, sosyal bilimcilerin, dini önemli bir sosyal gerçeklik olarak görme konusundaki dirençleri üzerine yorumumuz, şahsi dini görüşlerimizi yansıtmamaktadır. Burada iman adına yazmıyoruz, fakat onun etkileri bakımından yazıyoruz. İmanın önemli sonuçları olabileceğini görmek için iman sahibi olmak gerekmez. Burada böyle bir sonucun insanları kendi canlarına

¹² Stack, “The Effect of the Decline in Institutionalized Religion on Suicide, 1954–1978”, *a.g.e.*, s. 239–252; Stack, “A Comparative Analysis of Suicide and Religiosity”, *a.g.e.*, s. 285–286; Stack, “The Effect of Domestic/Religious Individualism on Suicide, 1954–1978”, *a.g.e.*, s. 431–447.

¹³ R. Stark, vd. “Beyond Durkheim: Religion and Suicide”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, sy. 2 (1983), s. 120–131.

kıymaya sürükleyebilen umutsuzluk ve çaresizliği hafifletmek olduğunu göstermeye çalıştık.”¹⁴

3. Dinî yapı ve sosyal ağlar perspektifi: Dinî organizasyonlar, intihar eğilimlerini engelleyici ağları ve sosyal desteği besler (Pescosolido ve arkadaşları). Buna göre, bireyin yakın çevresinde ne kadar çok dindaşı bulunuyorsa, o kişi dini cemaatine o kadar çok dahil olacak ve gördüğü cemaat desteği nedeniyle intihar riskine daha az maruz kalacaktır. Mezhep-intihar ilişkisinin altında yatan bu mekanizmaya **cemaat-destek mekanizması** denmektedir. Pescosolido’nun bu iddiaları, ABD verilerine dayanan birçok empirik araştırmada test ve teyit edilmiştir.¹⁵

Batı kaynaklı araştırmalara bakıldığında, intihar davranışı ve dindarlığın farklı göstergeleri arasında, istisnalar olmakla birlikte, genelde negatif bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli ruh sağlığı problemleri yaşayan bireylerde, dini ibadetlere katılım azaldığında intihar olasılığında bir artış gözlemlenmiştir. Geniş çaplı araştırmalarda Hıristiyanlıkla intihar vakaları arasında herhangi bir ilişki bulunamamışken, Müslümanlık’la intihar etme arasındaki ilişkinin ters yönlü bir seyir izlediği tespit edilmiştir. Müslüman nüfuslu ülkelerde intihar oranları daima Avrupa ülkelerinin ortalamasından düşük bulunduğu gibi, ülke içinde müslüman ve gayrimüslim halk arasında da oranlar, müslümanlarda daha düşük çıkmıştır.¹⁶ Farklı etnik gruplar üzerine yapılan incelemelerde de müslümanların bu düşük intihar düşünce ve eylemleri teyit edilmiştir.* Müslümanlar arasındaki düşük intihar oranları çeşitli araştırmacılar tarafından sosyo-ekonomik açıdan az gelişmişlik, modernleşmenin düşük seviyelerde olması, geniş aile tipinde yaşam biçimi, geleneklere bağlılık gibi farklı nedenlere bağlanmış olsa da sonuç değişmemiştir. Böylece, dinin intiharı bastırması konusunda bağımsız bir rol oynayabileceği İslâmiyet örneği üzerinden kanıtlamıştır. İslâmiyet’te, sosyal yasalar toplumsal ve ekonomik sıkıntıları gidermeye yönelik olduğu için, müslüman ülkeler otomatik olarak İslâm’ın koruması altında bulunmaktadır. Materyalizme karşı uyarılar ve servet biriktirmeye karşı tepkiler, diğer ırklarda ve ülkelerde görülen başarı ve zenginlik hırsını, müslümanlar arasında bastırmıştır. Yazarlara göre bu inançlar, genel bir sağlık taramasında Malaylar’ın başta Çin ve Hint ırklarına göre hayatlarından en memnun olanlar olarak çıkmasının sebebini açıklayabilir.

¹⁴ Stark, a.g.m., s. 129.

¹⁵ B. Pescosolido, S. Georgianna, “Durkheim, Suicide and Religion: Toward a Network Theory of Suicide”, *American Sociological Review*, sy. 1 (1989), s. 33–48.

¹⁶ M. Simpson, G. Conklin, “Socioeconomic Development, Suicide and Religion: A Test of Durkheim’s Theory of Religion and Suicide”, *Social Forces*, sy. 4 (1989), s. 945–964; Yapıcı, a.g.e., s.148.

* Müslüman depresyon hastaları üzerinde yapılan incelemeler, hastaların genel depresyon belirtilerinin batı kültürlerinininkine benzer olmasına rağmen, intihar niyetleri ve düşünceleri gibi semptomların daha nadir olduğunu, sonucunda sıklıkla intihar girişimlerinin görülebildiği suçluluk ve kendini aşağılama duygularına daha az rastlandığını göstermiştir.

Ayrıca sosyal destek bağlamında İslâm kültüründe daha fazla hoşgörü ve yardımla karşılaşılması gerçeği, kayda değer diğer bir faktör sayılmıştır. Örneğin, Malay din ve kültüründe boşanma sonrası kadının diğer ırklara göre maddi ve manevi olarak koruma altına alınmış olması, boşanmış çiftlerin tekrar evlenmesinin daha kolay olması, intihar girişimlerinde önemli bir paya sahip olan boşanmaların etkisini azaltmaktadır.¹⁷

Araştırmacılar bu sonuçları seçilen grupların farklı inançlarıyla açıklayarak müslüman nüfusların şu özelliklerine bağlamışlardır: güçlü dinî inançlar, canı veren ve alanın Allah olduğu inancı, Allah'ın iradesine teslimiyet ve kadere rıza, ahiret inancı, İslâm'ın intiharı katı, kınayıcı tutumu, sağlam aile bağları, toplu ibadetler, sosyal dayanışma. Bireylerin yaşam olaylarını değerlendirmeleri sosyo-kültürel faktörlerle belirlendiği için, Kur'an'ın insanın yaşamının sosyal-maddi-manevi-ekonomik-siyasi-kültürel, her alanında rehber olmasının yüksek bir öz saygıya ve öz değere zemin hazırlaması neden olarak gösterilmiştir.

Bahsedilen bu araştırmalar batılı olmayan araştırmacılar tarafından müslüman nüfuslu ülkelerde yaşayan çeşitli etnik gruplar arasında intihar oranlarının farklılıklarını belirtmekle yetinilerek yürütülmüştür. Mevcut istatistiki verileri ortaya koymaktan çok fazla derine inmeyen incelemelerde, intihar bağlamında altta yatan muhtemel dini/İslâmi kaynaklı psikolojik sebepler derinlemesine araştırılıp kuramsallaştırılmamıştır.

Ancak araştırmaların kendilerinde doğrudan bir atıf yapılmazken İslâm kültürüne ait incelenen bu örnekler yakından bakıldığında, batı teorilerindeki dinin sosyal destek işlevi, yani cemaat normları görüşü ve Durkheim'in teorisi, yani ortaklaşa yapılan ibadetlerin sağladığı sosyal bütünleşme ve sosyal destekler aklı gelmektedir. Hatırlanacağı üzere ağ perspektifi, gerek Pescosolido'nun geliştirdiği cemaat destek mekanizması ile gerek Stack'in, mezheplerin intihara karşı tutum-

¹⁷ A. Gangat, vd., "Suicide in South African Indians", *South African Medical Journal*, sy. 71 (1987), s. 169-171; L. Kok, "Suicidal Behaviour in Singapore", *Suicidal Behaviour in the Asia-Pacific Region*, Singapore 1992, s. 176-198; L. Kok, S. Aw, "Suicide and Parasuicide in Singapore", *Medicine, Science, and the Law*, sy. 30 (1990), s. 225-233; T. Maniam, "Suicide and Parasuicide in a Hill Resort in Malaysia", *British Journal of Psychiatry*, sy. 2 (1988), s. 222-225; S. Ong, Y. Leng, "Suicidal Behaviour in Kuala Lumpur, Malaysia", *Suicidal Behaviour in the Asia-Pacific Region*, s. 144-175; B. Ineichen, "The Influence of Religion on the Suicide Rate: Islam and Hinduism Compared", *Mental Health, Religion & Culture*, sy. 1 (1998), s. 31-36; Z. Kamal, K. Loewenthal, "Suicide Beliefs and Behaviour Among Young Muslims and Hindus in the UK", *Mental Health, Religion & Culture*, sy. 2 (2002), s. 111-118; R. Waziri, "Symptomology of Depressive Illness in Afghanistan", *American Journal of Psychiatry*, sy. 2 (1973), s. 213-217; N. Sartorius, "Depressive Disorder in Different Cultures", *Report on the W.H.O. Collaborated Study on Standardized Assessment of Depressive Disorder*, Geneva WHO 1983; F. Jahangir, vd. "Degree of Religiosity and Vulnerability to Suicide Attempt/Plans in Depressive Patients Among Afghan Refugees", *The International Journal For The Psychology of Religion*, sy. 4 (1998), s. 265-269; Simpson, a.g.m., s. 945-964.

larını intihar davranışları üzerinde etkili olduğunu savunan görüşleri,¹⁸ intihar davranışlarını azaltan bir teori olarak ortaya atılmıştı. Psikolojik açıdan bakıldığında ise dinin hayatı anlamlandırıcı kognitif işlevini ön plana çıkarmak da mümkündür. Sonuç itibarıyla, yapılan bu çalışmalardan hareketle, farklı inançları benimseyenlerin, sosyo-kültürel ve bireysel sebeplerin de etkisiyle, intihar davranışı karşısında farklı bir tutum sergileyebilecekleri söylenebilir.

Örnekleri çok bulunmasa da, müslüman ülkelerdeki düşük intihar oranlarını, intihar vakalarının gizlenmesine ve resmi kayıtlara geçirilememesine bağlayan görüşler de mevcuttur. İntiharın dinen büyük günah sayılması nedeniyle, İslâm ülkelerinde, müntehirin kendisi kadar ailesi de lekelenmiş, damgalanmış sayılmakta ve gerek dini/resmi otoritelerce gerek aile/çevrelerce sosyal destekten ve normal cenaze merasimlerinden mahrum bırakılmakta. Bu nedenle intihar olaylarının gerçeğe uygun olarak kayda geçirilmediğini ve Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşlara resmi bir bildirim yapılmadığına dair iddialar da ileri sürülmüştür.¹⁹

Türkiye’de genel olarak intihar konulu çalışmaların günümüzdeki örnekleri az olmasa da, literatür taramaları ve meta-analizlerden, Türkiye’deki intihar çalışmalarında din ve dindarlık olgusunun pek fazla dikkate alınmadığı, bulunan örneklerin ise hem sayıca fazla hem de yeni bir kuram geliştirir mahiyette olmadıkları anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalar daha çok intihar ve psikiyatrik hastalıklar,²⁰ risk faktörleri,²¹ psiko-sosyal nedenler,²² çocuklar/ergenler²³ ve kadınlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bilhassa bir dönem doğu illerinde, özellikle Batman’da

¹⁸ S. Stack, I. Wasserman, “The Effect of Religion on Suicide Ideology: An Analysis of the Networks Perspective”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, sy. 4 (1992).

¹⁹ A. Sarfraz, D. Castle, “A Muslim Suicide”, *Australasian Psychiatry*, sy. 1, (2002), s. 48–50.

²⁰ Ç. Aydemir, vd., “Majör Depresyon ve Özkıyıda Kognitif ve Emosyonel Faktörler”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, sy. 1 (2002), s. 33–39.

²¹ F. Toros, vd. “Çocuk ve Ergenlerde İntihar Girişimi ve Risk Faktörleri”, *Adli Bilimler Dergisi*, sy. 2 (2003), s. 12–18; İ. Atay, D. Gündoğar, “İntihar Davranışında Risk Faktörleri: Bir Gözden Geçirme”, *Kriz Dergisi*, sy. 4 (2004), s. 39–52; K. Sayar, B. Acar, “Psikofarmakolojik Ajanlarla Yapılan İntihar Girişimlerinde Risk Etkenleri”, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, sy. 4 (1999), s. 208–212.

²² A. Batıgün, “İntihar ile İlişkili Bazı Değişkenler: Öfke/Saldırganlık, Dürtüsel Davranışlar, Problem Çözme Becerileri, Yaşamı Sürdürme Nedenleri”, *Kriz Dergisi*, sy. 2 (2004), s. 49–61; D. Küçükhayır, “İntihar Eğilimlerinin Bilişsel Davranışçı Yaklaşımla Değerlendirilmesi ve Müdahale Teknikleri”, *Türk Psikoloji Bülteni*, sy. 12 (1999), s. 36–41; K. Sayar ve dğr., “Aşırı Dozda İlaç Alımıyla İntihar Girişiminde Bulunan Ergenlerde Psikolojik Etkenler”, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, sy. 3 (2000), s. 133–138.

²³ A. Tezcan, vd. “Çocuk ve Gençlerde İntihar Girişimleri”, *Kriz Dergisi*, sy. 1–2 (1995), s. 70–74; A. Aysev, “İntihar Girişimi Olan Çocuklarda Yaşam Olayları”, *Kriz Dergisi*, sy. 1 (1992), s. 17–22; A. Ceyhun, B. Ceyhun, “Lise ve Üniversite Öğrencilerinde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, *Klinik Psikiyatri*, sy. 6 (2003), s. 217–224; K. Sayar, F. Bozkır, “İntihar Girişiminde Bulunan Ergenlerde İntihar Niyeti ve Ölümüllüğün Belirleyicileri”, *Yeni Symposium*, sy. 1 (2004), s. 28–36; C. Fidaner, H. Fidaner, “Türkiye’de Çocuk İntiharları Epidemiyolojisi”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, sy. 4 (1992), s. 955–960.

epidemi halini alan intihar vakaları, bir dizi incelemeye konu olmuştur.²⁴ Ancak, bazı çalışmaların teorik çerçevesinde intihar olgusunun dini açıdan da incelenebileceği,²⁵ dinsizliğin ya da dinden uzaklığın intihar riskini kuvvetlendirici bir faktör olduğu,²⁶ dinin bazı durumlarda intihara karşı koruyucu, bazı durumlarda ise risk artırıcı olduğu²⁷ satır aralarına sıkıştırılmıştır. Doğrudan ya da empirik araştırmalarda ise intihar olasılığı ile dini ve ahlaki gerekçeler arasında ters yönlü bir ilişki olduğuna,²⁸ dinî inançların, özellikle de ahiret inancının intiharı değerlendirmede dikkate alınması gerektiğine,²⁹ dini eğitimin seküler eğitime göre intihara karşı negatif tutumlar geliştirdiğine,³⁰ dini yandaşların ve güçlü dini alt yapıların bulunduğu yerlerde, dinin intiharlar üzerinde daha etkili olduğuna³¹ ve Türkiye'deki düşük intihar oranlarında* aile bağlarının ve dinî inançların yoğun etkisine³² işaret edilmiştir. Bu sonuçlar Durkheim'ın entegrasyon ve Pescosolido'nun ağ perspektifinin ön gördüğü gibi, intihar krizleri tecrübe eden kişilerin dini gruplarda destek bularak daha iyi durumda olacakları görüşüyle paralellik arz etmektedir.

Yapıcı, geniş çaplı *Ruh Sağlığı ve Din* adlı çalışmasında konuyla daha yakından ilgilenmiş olup din-intihar bağlamında değerlendirilebilecek sonuçları şöyle özetlenebilir: Öğrencilerin Allah'ın varlığını iç dünyalarında hissetme düzeyine göre intihar davranışlarında etken faktör olan öz saygı, umutsuzluk, depresyon ve intihar olasılıkları farklılaşmaktadır. Buna göre Allah ile içsel temas kuran, ona sığınan ve güvenen, onu sık sık hatırlayan gençlerin ruh sağlıkları daha iyi durumdadır. Dua etme sıklığında da benzer bir durum söz konusudur. Kendi acizyetlerinin, çaresizliklerinin, güçsüzlüklerinin bilincine vararak Allah'ın yardım ve desteğini isteyen yani dua ile ona yönelen gençlerin günlük stres,

²⁴ Ö. Müftüoğlu, "İntihar Olayları Üzerine bir Değerlendirme (Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kadın İntihar Olayları Örneği)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 4 (2002), s. 143–160; Deniz, vd., a.g.m., s. 27–48.

²⁵ Ceyhun, Ceyhun, a.g.m., s. 217–224.

²⁶ Aydemir, vd., a.g.m., s. 33–39.

²⁷ Atay, Gündoğar, a.g.m., s. 39–52.

²⁸ A. Batıgün, N. Şahin, "Öfke, Dürtüsellik ve Problem Çözme Becerilerindeki Yetersizlik Gençlik İntiharlarının Habercisi Olabilir mi?", *Türk Psikoloji Dergisi*, sy. 51 (2003), s. 37–52; Batıgün, a.g.m., s. 49–62; A. Batıgün, "İntihar Olasılığı Yaşamı Sürdürme Nedenleri, Umutsuzluk ve Yalnızlık Açısından Bir İnceleme", *Türk Psikiyatri Dergisi*, sy. 1 (2005), s. 29–39.

²⁹ Ş. Çevik, "Ergenlerde Ölüm Düşüncesi, İntihar ve Din", *Değerler Eğitimi Dergisi*, sy. 9 (2005), s. 89–116.

³⁰ M. Eskin, "The Effects of Religious Versus Secular Education on Suicide Ideation and Suicidal Attitudes in Adolescents in Turkey", *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, sy. 7 (2004), s. 536–542.

³¹ Sayar, "Toplumsal ve Ruhsal Dinamikleriyle İntihar", a.g.e., s. 109–119; Sayar, "İntihar ve İnanç Sistemleri", a.g.e., s. 129.

* Türkiye'de intiharlar diğer ülkelere nazaran (özellikle batı ülkelerine nazaran) çok azdır.

³² T. Okman, "Türkiye'de İntihar İstatistiklerinin Metodolojisi, Sistemi ve Eğilimi", *Kriz Dergisi*, sy. 1 (1997), s. 43–57.

depresyon ve umutsuzlukla daha rahat baş edebildikleri, dolayısıyla intihar olasılıklarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir.³³

Dinî inanç veya îmân, insanın davranışları üzerinde belirleyici olabilir. Çünkü “din, hem bireyi hem de toplumlari etkileyen sosyo-kültürel bir kurum, insanın günlük hayatındaki davranışlarına yön veren bir faktördür.”³⁴ Belirli dinî inançlar ve tutumlar, insanların birbirleriyle ilişkilerini, davranış ve yargılarını bir dereceye kadar şekillendirebilir, insanın düşünce, duygu, irade, vicdan ve davranış gibi birçok yön, tercih ve eğilimlerine hitap edebilir. Türkiye’de din-intihar ilişkisine dair yapılan araştırmaların incelenmesinden hareketle, özellikle dinî içerikli sosyal desteğin ve dinî değerlerin, intihar girişimlerine karşı koruyucu ve intihar girişimlerinin tekrarlanmasında önleyici bir rolü olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmalarda dinin intiharlara karşı **niçin** ve **nasıl** koruyucu bir faktör olduğu empirik veya teorik düzlemde tartışılırken, dinin hangi yönünün intihara karşı kesin olarak koruyucu olduğunu söylemek mümkün değildir. “Çünkü dindarlık ne Delaloye’un ifade ettiği gibi intiharların engellenmesinde “sihirli bir değnek”, ne de Stack’in dediği gibi “kurtuluş reçetesidir.”³⁵

Buradaki araştırmadan da görüleceği üzere, intihar davranışları, dindarlığın nasıl algılanıp nasıl yaşandığına göre farklılık arz edebilir. Örnekleme içerisinde intihara sadece bir kez teşebbüs eden kişilerden de anlaşıldığı gibi depresyon, umutsuzluk ve kaygı durumlarında dini başa çıkma yöntemlerini kullanan, şefkatli ve seven bir Tanrı tasavvuruna sahip olan, dini hayatı anlamlandırmada önemli bir etken sayan, Tanrı ile ilişkisinde dua ve ibadete başvuran kişilerin intihar davranışına ve tekrarlanan girişimlere karşı daha korunaklı olduğunu söylemek mümkündür. Dinlerin infak ve diğerkâmlık öğretisi toplumsal bağları kuvvetlendirerek intiharı engelleyebilir. İnsan hayatının kutsal olarak algılanması ve ancak hayatı bahşeden Tanrı’nın onu sonlandırabileceği inancı, bireysel düzlemde intihara karşı koruyucu bir işlev görebilir. İncelenen araştırmalarda da dinî inançları güçlü olan toplumların daha mutlu olduğu, hayattan daha fazla zevk alabildiği ve travmalarla başa çıkabilme yetilerinin daha güçlü olduğu bildirilmekte, dolayısıyla intihar davranışında dinin koruyucu bir faktör olabileceği öngörülmektedir.

Ancak dinin hakim kültürel değerlerle birlikte belirgin bir stres kaynağı oluşturabileceğini ileri süren analizler de mevcuttur. Yapılan bir otopsi çalışmasında intihar kurbanlarının %18’inin dindar oldukları ve yatarak ya da ayaktan tedavi gören psikotik ve depresif hastalarda dindar olanların, dindar olmayanlara göre

³³ Yapıcı, a.g.e., s. 311.

³⁴ H. Peker, “Suçlularda Dinî Davranışlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1990), s. 95.

³⁵ Yapıcı, a.g.e., s. 162.

daha sık intihar kurbanı oldukları bildirilmiştir.³⁶ Bu tür çalışmaların yanında, dinin intihar üzerindeki etkisini doğrulamayan, ya da en azından din-intihar değişkenleri arasında doğrudan değil, dolaylı bir ilişki bulunduğunu vurgulayan çalışmalar da mevcuttur. Çıkış noktaları dindarlığın, dini bağlılığın vb.nin intihar hızını düşürmede etkisini göstermek olsa da bu çalışmalarda ekonomik durum, ülkenin modernleşme düzeyi, boşanma oranları gibi başka değişkenler de hesaba katıldığında, dinin etkisinin zayıfladığı görülmüştür.³⁷

III. İslâm'da İntihara Yaklaşım

Yaşadığı olumsuz olaylara kişi ancak kendi hayatına son vermede çare bulsa da, İslâmiyet ve diğer ilahi kaynaklı dinler böyle bir çözüm şekline müsamaha ile bakmamaktadır. İslâm tarihinde toplu intihar olayları hiç yaşanmadığı gibi münferit bazı olaylar dışında da intiharın toplumsal bir sorun haline geldiği hiç görülmemiştir.³⁸

Acaba bu durumda etkili olan nedir? Başka ülkelere nazaran müslüman ülkelerin farklı intihar oranlarının sebebi din mefhumuna bağlanacak olsa da, diğer ilahi dinlerin de intiharı yasakladığı göz önünde bulundurulduğunda, İslâmiyet'in etkisinin bu konuda neden daha büyük olduğu sorusunu akla getirmektedir.

İslâm dininin insan, canın muhafazası, ahiret inancı konularına atfettiği değer ve bu konularda inananlarına empoze ettiği tutumlar, intihar konusundaki İslâmî yaklaşımı aydınlatmaktadır.

İslâmiyet'te, insanın ayrı bir özelliği, önemi ve dolayısıyla diğer yaratılmışlara göre ayrı sorumlulukları bulunmaktadır. İnsanın bu ayrıcalıklı konumunu, Allah'ın en yüce ve en değerli varlığı olduğunu ve Allah'ın insanın yaratılışına ayrı bir özen göstermiş olduğu pek çok ayetle sabittir.³⁹ Bu konum, insana birtakım görevler de yüklemektedir: kul olarak Allah'ın iradesi doğrultusunda hareket etmek. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konudaki görüşü şöyledir:

“Yaratılanlar arasında şerefli bir yere sahip olan insanın yaşama hakkı da, Allah tarafından lütfedilmiş en temel haktır. Dünyaya yaratanı tanıma ve O'nun gösterdiği çizgide hayatını sürdürme amacıyla gönderilen insanın, dünyaya gelmesi de dünyadan ayrılması da elinde ve yetkisinde olmayıp bu durum ilâhî iradenin

³⁶ Atay, Gündoğar, a.g.m., s. 46.

³⁷ W. S. Bainbridge, “The Religious Ecology of Deviance”, *American Sociological Review*, sy. 2 (1989), s. 288–295; Stack, “A Comparative Analysis of Suicide and Religiosity”, *a.g.e.*, s. 285–286.

³⁸ F. Samuk, vd. “Çeşitli Yaş Guruplarında İntihar Teşebbüsü, Nisbeti ve Seçilen Vasıtalar”, *Yeni Symposium*, sy. 1 (1982), s. 21–27.

³⁹ Örneğin Sad, 38/72; İsrâ, 17/ 70.

ve düzenin bir parçasını teşkil eder. İnsanın elinde olan, yaşadığı sürece yaratanını tanıma ve O'na kulluk etme ve böylece O'nun katındaki değerini artırmadır.”⁴⁰

İnsanın bu değerli konumunun yanı sıra, Kur'ân-ı Kerîm birtakım şeyleri yasaklayarak insanı koruma altına almak istemiş ve bu yönde onu rahatlatacak, kendisini emniyette hissettirecek tedbirler almıştır.⁴¹ Bu bağlamda İslâm'da insanın can güvenliğine, diğer bir ifadeyle hayat hakkına, büyük önem verilmiş ve insan hayatının dokunulmaz olduğu belirtilmiştir. Öyle ki, İslâm'da **zarurat-i diniye** şeklinde ifade edilen temel değerler sıralamasında **canın muhafazası** önemli bir yer tutmaktadır. Hatta dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması şeklinde sıralanan bu beş temel ilkenin hepsinin, dolaylı ya da doğrudan, canın korunmasıyla ilintili olduğunu söylemek mümkündür. Bu değerler sıralamasında canın muhafazası, bazı durumlarda, ilk sıralarda yer alan dinin muhafazasının önüne geçebileceği ayetlerde belirtilmiştir.⁴² Bunun dışında canın muhafazası için, bazı haramlara izin verilmesi, hatta bazı durumlarda şart koşulması, insan hayatına verilen önemi daha da vurgulamaktadır.*

Yaşam motivasyonuna İslâm'ın diğer bir katkısı insanın boşuna yaratılmadığını, başıboş terk edilmediğini, her nefsin ölümü tadacağını, inanan ve iyi amellerde bulunan kişilerin mükafatlandırılması ve inançsızların da cezalandırılması için tekrar diriltileceklerini bildiren ve ahiret hayatına işaret eden inançtır.

Bu genel değerlendirmenin yanı sıra İslâm dininde intiharın yasak kabul edilmesine dayanak olarak belli başlı ayet ve hadisler ileri sürülmüştür.⁴³ Bunların içinde en önemlisi ise şu ayettir: “Ey îmân edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir.”⁴⁴ Bu ayetin tefsirinde ihtilaflar bulunmakla birlikte intiharın yasak sayılmasına dair en güçlü delil olarak sunulmaktadır. Ayette asıl olarak başkasının haksız yere öldürülmesi hedef alındığı halde bunun “kendinizi öldürmeyin” şeklinde ifade edilmesi, yaşama hakkının korunmasına çok önemli bir vurgu olarak kabul edilmektedir ve İslâmi düşüncede kişinin kendi hayatıyla başkasının hayatı arasında fark olmadığı ve tüm hayatların korunma hakkına sahip olduğu şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁵

⁴⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, Haramlar ve Helaller–Temel Suçlar–İntihar, http://efetva.diyaret.gov.tr/fimi/xsl/fetva/y_dokumcevap.xml?-db=FetvaVT&-lay=wfkweb&-recid=952&-find=İLMİHAL.

⁴¹ el-A'râf, 7/157.

⁴² en-Nahl, 16/106.

* Örneğin: Domuz eti gibi haram gıdaların yenmesine izin verilmesi; bk. el-Bakara, 2/173; en-Nahl 16/115.

⁴³ el-İsrâ, 17/33; Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, X (İstanbul 1997), s.127; H. Hökelekli, “İntihar”, *DİA*, XXII, 352.

⁴⁴ en-Nisâ, 4/29.

⁴⁵ H. Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, II (Ankara 2006), s. 51.

“Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayınız”⁴⁶ mealindeki ayeti de dikkate alan müfessirler, insanın kendi canını tehlikeye atacak ve icabında ölümüne yol açacak davranışlara girişmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴⁷

Bu yorumların yanı sıra, Kur’an’da intiharla ilgili bir hükümün bulunmadığını ileri sürenler de olmuş ve “iman sahibi bir müminin bu yola başurmasının düşünölemeyeceğini, dolayısıyla intiharı yasaklamanın anlamsız olacağını”⁴⁸ ifade etmişlerdir. Fakat buradaki araştırma esasında tespit edildiği üzere intihar girişiminde bulunmuş bir kişi de fevkalade inançlı olabilmektedir. Zira araştırma-ya alınanların büyük bir çoğunlu Allah’a iman konusunda tereddüt göstermemiştir. Hatta intihar girişimi sonrasında dinî tutum ve davranışlarında olumlu bir değişim/gelişim tecrübe ettikleri anlaşılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’den intihara karşı kesin bir hüküm çıkarılamazken, hadis alimleri, Hz. Peygamber’in söz ve uygulamalarına dayanarak⁴⁹ kendilerince bu konuda İslâm’ın resmi tutumunu ortaya koymaya çabalamışlardır. Bu alimlerin görüşleri, intiharın yasadışı bir eylem, insanın kendi canına kıymasının affedilemeyecek ölçüde büyük bir suç ve günah olduğu yönündedir. Hadislerde müntehirin intihar yöntemi ne ise, öbür dünyada aynı yöntemle cezalandırılacağı sıkça belirtilmiştir. Hz. Peygamber, gerek geçmiş ümmetlerden, gerekse kendi sahabeleri arasından bazı örneklerle canın korunmasına ağır bir üslupla dikkat çekmiştir. “Yedi helak edici şeyden sakınınız. Bunlardan biride haklı durumlar müstesna, Allah’ın haram kıldığı cana kıymaktır...”⁵⁰ şeklindeki sert bir uyarıda bulunması, ayırım yapmaksızın (kendi veya başkasının) insan canının ne kadar kıymetli addedildiğinin bir göstergesi sayılmıştır.

Hz. Peygamber’in bir vahye dayanarak intihar sorununu tartışıp tartışmadığına dair kesin bir delil yoktur, ancak Nisa 29’un intiharı yasaklayıcı bir hüküm içerdiği düşüncesi İslâmî intihar yaklaşımlarına hakimdir.

Sonuç olarak intihara dair doğrudan bir yasağa rastlanmasa da, Kur’ân-ı Kerîm’e bütün olarak bakıldığında, intihar, İslâm ruhuna ve mantığına aykırı gibi görünmektedir. İslâm dininde iman, tövbe, sabır gibi özelliklerin geliştirilmesine verilen önem, ruh sağlığında dolayısıyla intihara sürükleyebilecek hissiyatlara karşı koruyucu faktörlerden olabilir. İslâmî iman, özellikle kötü durumlarda, olayları olduğu gibi kabul etmeye yani tevekküle dayanmaktadır. “Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için

⁴⁶ el-Bakara, 2/195.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Cami’ li-ahkam’l-Kur’an* (çev. M. Eryarsoy), V (İstanbul 1997), s. 156; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, İstanbul 1971, s. 1343–1344.

⁴⁸ HÖkelekli, a.g.md., s. 351.

⁴⁹ Bu hadisler için bk. Buhârî, Cenâiz, 84, Enbiyâ 50, Edeb 44, 73, 90, Eymân 7, Megâzi 38, Diyât 17, Teyemmüm 7; Müslim, İman 176-177, 180, Cihad 123-124, Cenâiz 107; Nesâî, Cenâiz 68, Eymân 7, 31; Ebu Davud, Cenâiz 46-47; Tirmizî, Cenâiz 68.

⁵⁰ Buhârî, Vesâyâ 23.

bir şeridir. Allah bilir de siz bilmezsiniz.”⁵¹ ayeti bu türden bir îmâna işaret etmektedir. Ayrıca İslâmî düşüncede bazı yazarlara göre, kişinin, Allah’ın bir emaneti olan kendi canı üzerinde tasarrufta bulunma hakkı yoktur.⁵² Dolayısıyla acı ve ızdıraplar içerisinde kıvranan insanlar için bile intiharın İslâm’da meşru bir yol sayılmayışı bir yana, dinî içerikli intiharlardan sayılabilecek kendini ulvî bir amaç için feda etme ya da Hıristiyanlık’ta örnekleri bulunan asketik intiharların da İslâm’da yeri yoktur.⁵³

Batılı ülkelere göre günlük hayatta dinî yaşantıların daha yoğun olduğu, birçok kültürel uygulamaların dini izler taşıdığı müslüman toplumlarında dinin, toplumsal hayat üzerinde Hıristiyanlığa göre daha büyük etkileri vardır.* Bunun dışında dini bütünleşmenin iki önemli boyutu **inanç** ve **ibadetler** yine din ve intihar konusunda önemli faktörlerdir. Durkheim modelinden gidilecek olursa bu iki unsur ne kadar kuvvetli ise toplumla bütünleşme o kadar kuvvetlidir ve intihar ihtimali o kadar azalır. Bu uygulamalar İslâm dininde gerek ibadetlerin bizzat yoğunluğu/çokluğu (Hıristiyanlığa göre) ve gerekse ibadetlerin birlikte icra edilmesi geleneği (cemaat ruhu) müslüman ülkelerdeki düşük intihar oranlarının açıklanmasında diğer ipuçları olabilir.

IV. Araştırma Konusu ve Yöntemi

Bazı batılı çalışmalar tamamlanmış intiharlar ve dinî bağlılık konusunda bir dizi araştırma örnekleri sunarken, Batı’da** ve Türkiye’de intihar girişimleri üzerine din bağlamında araştırma örnekleri gösterilemeyecek kadar azdır. Bu nedenle bu çalışmayla din ve intihar davranışlarının nasıl bir araya geldiği empirik düzlemde gösterilmeye çalışılmıştır.

İntihar gibi marjinal bir davranış biçiminin din psikolojisi içerisinde açıklanabilmesi, bu fenomene din psikolojisinin konuları açısından yaklaşılması, gerek bilimsel açıdan din psikolojisi alanına, gerek olgunun ve dinin muhatapları olan insanlara fayda sağlaması ümit edilmektedir. Zira psikolog ve psikiyatrların hastalarının dinî tutumlarına çok az önem vermektelerdir. Oysa hastaların dini bağlılık, duygu ve düşünce, tutum ve davranışlarının bilinmesi, bireylerin ruh sağlığı problemlerini çözmede önemli veriler sağlayacaktır. Bu çalışmanın psikoloji ve psikiyatri çevrelerine yararlı olması için uzmanların desteğiyle daha geniş çaplı ele alınması gerekir. Çalışmanın başında bu bilince sahip olunmasına rağmen,

⁵¹ el-Bakara, 2/216.

⁵² Hökelekli, a.g.md., s. 352; S. Ramazanoğlu, “İntihar Olayları ve İslama Göre Hükümü-Fıkıh”, www.akademi.nl/sayi11/Guncel.htm.

⁵³ bk. Buhârî, Cenâiz, 84, Enbiyâ 50; Müslim, İmân 180.

* Meselâ intihar eden bir kişinin cenaze namazının kılınmaması, geride kalanlar için toplumsal itibar kaybı anlamı taşımaktadır.

** İntihar girişimleri ve dini bağlılık konusunda batıdaki tek araştırma Dervic ve arkadaşlarının “Religious Affiliation and Suicide Attempt” adlı çalışmasıdır (*American Journal of Psychiatry*, sy. 2 (2004), s. 2303–2308).

bazı psikiyatır ve psikolog çevrelerinden destek görülmemesi, belirtildiği gibi Türkiye’de ruh sağlığı uzmanlarının din konulu çalışmalara karşı çekingenliklerini gözler önüne sermiştir.

Alan araştırması şeklinde yürütülen bu çalışmada “İntihar girişiminde bulunmuş kişilerin dinî tutum ve davranışları var mıdır; varsa bunlar hangi yödedir?” sorusundan hareketle, intihar girişiminde bulunan kişilerin dinî tutum ve davranışları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, neticesinde acil servise gitme/götürülme şiddetinde kendilerini öldürmeye yönelik bir eylemde bulunmuş, sosyo-kültürel açıdan müslüman-Türk arka planına sahip, yaşları 15–34 arasında dağılım gösteren, 17’siyle internet ortamında, görüntülü ve yazılı görüşmeyle, 7’siyle yüz yüze görüşmeyle toplam 24 intihar girişimcisiyle mülakat yapılmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Mülakata tabi tutulan katılımcıların demografik verileri şöyledir:

Tablo I: İntihar Girişiminde Bulunanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	% 54 kadın, % 46 erkek
Yaş	% 63 (15–24) yaş grubu, % 38 (25–34) yaş grubu; Yaş ortalaması 23
Hayatın çoğunlukla geçtiği yer	% 46 ilçe, % 54 il
Eğitim durumu	% 13 ilkokul, % 13 ortaokul, % 41 lise, % 8 yüksek okul, % 25 üniversite

Mülakat formu başta Fowler’in *İnanç Gelişim Teorisi*’nde⁵⁴ ve din psikolojisinde kullanılan ölçeklerde⁵⁵ yer alan sorulardan yararlanılarak geliştirilmiştir. I. Demografik sorular, II. İntihar Girişimi Hikayesi, III. Dinî Tutumlar ve Davranışlar bölümlerinden oluşan mülakat, hayatı anlamlandırma, dinî inanç, Tanrı tasavvuru ve ilişkisi ile ibadetler başlıkları altında analize tabi tutulmuştur. Ayrıca son olarak, intihar girişimlerinin mülakat sorularına verilen cevaplara etkisini görmek amacıyla, katılımcıların intihar girişimlerinin hayatlarında bir dönüm noktası teşkil edip etmediği, ettiyse bunun hangi yönde olduğunu tespit etmeye yönelik bir soru sorulmuştur. Psikiyatır/psikologların değerlendirilmesine sunulan mülakat formu genelde olumlu eleştiriler almıştır.

⁵⁴ A. Mehmedoğlu, A. Aygün, “James W. Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (2006), s. 117–139.

⁵⁵ P. Hill, R. Hood (Ed.), *Measures of Religiosity*, Birmingham 1999.

V. Bulgular

A. İntihar Girişimlerine İlişkin Bulgular

İntihar girişimine dair bulgular, katılımcıların intihar girişimi deneyimlerine dair aktardıklarından elde edilmiş ve sebep-amaç-duygu durum-yöntem vb. açılardan analize tabi tutulmuştur.

Araştırmadaki katılımcıların cinsiyet, yaş gibi demografik özellikleri, istatistikî verileri teyit etmektedir. Cinsiyet dağılımı, intihar girişimindeki 2:1 oranını destekleyerek, (13 kadın girişimcisine karşın 11 erkek girişimci), kadın/erkek oranının literatüre uygun olarak bu örnekleme korunduğu göstermiştir. Örneklemin intihar girişimlerinin 15–33 yaşları arasında yoğunlaşması* cinsiyet bulgularının istatistiklerle paralelliği yanı sıra, Türkiye için yaş istatistiklerini de teyit etmiştir.

İntihar araştırmalarında girişimciler arasında yineleyicilerin örneklemin yarısını oluşturması,⁵⁶ çalışmada 12 kişinin (%50) birden fazla girişim bildirmesiyle kanıtlanmıştır.

Araştırmalar, ergenlerdeki intihar girişimlerinin dürtüsel nitelik taşıdığını, ergenlerin sıklıkla daha önceden plan yapmadıklarını bildirmektedir.⁵⁷ Örnekleme-deki girişimlerin %75'i plansız gerçekleşmiştir. İmpulsif, yani ani, dürtüsel teşebbüsler gösterenlerin intihar girişim yaşlarının gençlik çağında (%83'ü 15–24 yaş aralığında) yoğunlaşması istatistikleri doğrulamaktadır.

Ölüm niyetinin katılımcıların %25'inde bulunmaması ve bunların yaş ortalamasının 17 olması, çoğu gençlik dönemi intihar girişimlerinin motivasyonlarındaki iletişim kurma, yardım çağırısı ve mesaj verme yönünü gözler önüne sermektedir.⁵⁸ Örneklemin intihar amaçlarına bakıldığında kaçış/kurtuluş (%50), mesaj verme (cezalandırma, intikam, inat şeklinde %29), yardım çağırısı (%8), kendini ispat (%5) motiflerinin etkili olduğu anlaşılmıştır. Tespit edilebilen bu amaçlar arasında kaçış/kurtuluş motifi dışta tutulduğunda aslında geri kalanların hepsi, genç intihar girişim vakaların belirgin unsuru olan 'iletişim arayışları'nın birer parçası oldukları görülebilir.

* Türkiye'nin intihar istatistikleri için bk. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr.

⁵⁶ Dervic, a.g.m., s. 2303–2308.

⁵⁷ Sayar, Bozkır, a.g.m., s. 28 – 36.

⁵⁸ N. Farberow, "Crisis, Disaster, and Suicide: Theory and Therapy", *Essays in Self-Destruction*, E. Shneidman (Ed.), New York 1967, s. 384–385; Sayar, vd., a.g.m., s. 133–138; Psiko-sosyal Gelişim Dönemleri ve İntihar - Ergen ve Genç İntiharları, <http://www.intihar.de/frame.htm>; I. Sayıl vd., "İntihar Girişimleri: Yardım Çağırısı", *Kriz Dergisi*, sy. 1–2 (1995), s. 215–217; I. Sayıl (Ed.), *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı*, Ankara 1996, s. 203; İ. Özdemir, "İntiharın Psiko-Sosyal Dinamiği", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1998), s. 57; J.-P. Soubrier, "Definitions of Suicide", A. Leenaars (Ed.), *Suicidology – Essays in Honor of Edwin Shneidman*, London 1993, s. 58; K. Hawton, J. Catalan, *İntihar Girişimi*, (çev. B. Ceyhun), Ankara 1994, s. 40; A. Adler, *Wozu Leben Wir?* Frankfurt 1986, s. 51.

İntihar teşebbüs amaçları ve sebepleri, bireydeki hakim duygu durumu ile birlikte değerlendirildiklerinde daha anlamlı sonuçlar vermektedir. Örneklemin çoğunluğu gençlerden oluştuğu için, sebepler arasında aile sorunları (%38), ergenlik problemleri (%12) ve duygusal ilişkilerden (%17) kaynaklanan hissiyatlar daha belirgin olmaktadır. Bu sebeplerin yoğunlukla oluşturdukları duygu durumları çaresizlik/ümitsizlik olarak saptanmıştır. Aile problemleri olan gençlerde sorunlar, okul ve duygusal ilişkilere ebeveynlerin verdiği tepkiler etrafında şekillenmektedir; bu durum genellenecek olursa ‘ergenlik dönemi aile çatışmaları’ şeklinde ifadelendirilebilir. Aile çatışmalarında erkek ergenlerde okul sorunları göze çarparken, kızlarda daha çok duygusal ilişkilere (bir erkek arkadaşının varlığı) verilen aile tepkileri dikkat çekmektedir. Kızların buradaki beyanları, intihar davranışının sadece bir mesaj verme aracı olarak kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü mesaj verme niyetinin altında cezalandırma ve intikam dürtülerinin bulunduğu tespit edilen vakaların hepsinde aile/ergenlik sorunları bulunmuştur. Cezalandırma ve intikam istekleri, genç kızlarda çoğunlukla “onlar da [aileleri] üzülün ve görsünler” şeklinde dışa vurulmuştur.

Girişim nedenleri arasında duygusal ilişkiyle eşit oranda temsil edilen olumsuz yaşam olayları (%17), araştırmalarda⁵⁹ sıkça belirtilen diğer bir intihar nedenidir. Olumsuz yaşam olayları arasında katılımcılar hastalık, ceza evi tecrübesi, duygusal ilişki bildirmişlerdir. Bu türden yaşantıların artık ergenlik çağı problemleri olmayıp, ileriki yaşlardaki yaşam krizlerinde belirleyici etkenlerden olduklarını, bu sebepleri sayan girişimcilerin yaş aralığının 19–29 arası olması kanıtlamaktadır.

Araştırmalarda intihar vakalarında depresif duygu durumlarından ziyade ümitsizlik duygularının etkin olduğu vurgulanır.⁶⁰ Örneklemin %29’u psikiyatrik açıdan depresyon tanısı almışken, %38’i kişi çaresizlik ve ümitsizlik duyguları belirtmiş ve bunların ancak %33’ünün depresyon vakaları arasında yer aldıkları anlaşılmıştır. Ümitsizlik ve intikam duyguları dışında saptanabilen duygu durumları yoğunluk sırasına göre ayrılık acısı, öfke, içsel sorunlardan kaynaklı sıkıntılar, aşağılanma, yalnızlık/sevgisizlik ve krizlerdir. Duygusal ilişkiler sonrası yaşanan ayrılık acıları ve içsel sorunlar, literatürde gençlik çağı intihar davranışlarında

⁵⁹ W. B. Bankston, vd., “Religion and Suicide: A Research Note on Sociology’s “One Law””, *Social Forces*, sy. 2 (1983), s. 521–528; Atay, Gündoğar, a.g.m., s. 39–52; H. Jarbin, A. Knorring, “Suicide and Suicide Attempts in Adolescent-onset Psychotic Disorders”, *Nordic Journal of Psychiatry*, sy. 2 (2004), s. 115–123; B. Gökçe, “Bir Toplumsal Olgu Olarak ‘İntihar’”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sy. 1–2 (1987); “Der Suizid”, <http://www.wer-weiss-was.de/theme52/article1278760.html>; Sayar, Acar, a.g.m., s. 208–212; Stengel, a.g.e., s. 54; Stack, “The Effect of the Decline in Institutionalized Religion on Suicide, 1954-1978”, a.g.e., s. 242–243; J. Maltesberger, “Suicide Danger: Clinical Estimation and Decision”, Maltesberger, Goldblatt (Ed.), a.g.e., s. 578; I. Sadger, “Ein Beitrag zum Problem des Selbstmords”, *Zeitschrift für Psychoanalytische Paedagogik*, sy. 3 (1929), s. 423.

⁶⁰ A. Beck, vd. “Hopelessness and Suicidal Behavior”, Maltesberger, Goldblatt (Ed.), a.g.e., s. 333; Alvarez, a.g.e., s. 89.

sıkça belirtilen durumlardır. İçsel sıkıntılardan, katılımcılarda tespit edilen ve ergenlik dönemine has kimlik/ego karmaşaları ve bunalımları, boşluk duyguları, inanç sorunları kastedilmektedir ve bu yaşlara özgü belirtilerdir. Öfke ve aşağılanma duygularına ilk sıralarda rastlanması ise, bunları intihar vakalarının temel etkeni olarak belirten, intihar teorileri ve araştırma sonuçlarını doğrulamaktadır.

Literatürdeki yaygın kanağe göre intihar davranışları psikiyatrik vakaların belirtileri arasında bulunmaktadır.⁶¹ Örneklemin %46'sı psikiyatrik bir tanı almış durumundadır. Bunlar arasında depresyon başta olmak üzere manik ve majör depresyon, bipolar bozukluk, obsesyon ve anoreksi bulunmaktadır.

B. Dinî Tutum ve Davranışlara İlişkin Bulgular

1. İntihar Girişimcilerinin Hayatlarını Anlamlandırmada Dinin Etkisi

Anlam arayışı evrensel bir arayıştır. İntihar girişiminde bulunan bir insan bile, ölümle sonuçlanabilecek bu planına/eylemine bir anlam yüklemiştir. Yaşamak ne kadar anlamsızlaşmışsa, ölmek o derece anlam kazanmıştır der Frankl: “Yaşamak acı çekmektir, yaşamı sürdürmek, çekilen bu acıda bir anlam bulmaktır. Eğer yaşamda bir amaç varsa, acıda ve ölümdede bir amaç olmalıdır.”⁶² Avrupalı birçok varoluşçudan farklı olarak dine olumlu yaklaşan Frankl, bu anlam arayışı içerisinde dini de “insanın nihai anlam arayışı” olarak tanımlamaktadır. Einstein'ın da ifade ettiği gibi, dindar olmak “Hayatın anlamı nedir?” sorusuna cevap bulmaktır. Bundan hareketle Frankl, îmân ve inancı, “nihai anlama güven” olarak tanımlar.⁶³ Frankl'in düşüncelerinden yola çıkılarak, katılımcılara hayatı anlamlandırmada dine yer verip vermedikleri sorgulanmıştır. Zira örneklemin dinî tutum ve davranışları saptanmaya çalışılırken öncelikle, dinin, katılımcıların hayatı anlamlandırmalarında bir yeri olup olmadığının, hayata bakışlarında dini referanslar kullanıp kullanmadıklarının öğrenilmesi, önemli bir kriter olarak düşünülmüştür. Bu amaca yönelik soru grubu, ‘yaşamı anlamlandırmada dinî referanslar kullanılıyor mu’ başlığı altında analiz edilmiş ve katılımcıların %71'inin kullanmadıkları, %29'unun kullandıkları saptanmıştır. Bu sonuçta dikkat çekici olan, dinî inancı bulunanların (16 kişi) ancak altısının hayatı anlamlandırmada dinin etkisinin görülmesidir; bu da örneklemin çoğunluğunda din mefhumunun hayatlarında belirleyici olmadığını göstermektedir. Bu sonuç

⁶¹ Sayar, Bozkır, a.g.m., s. 28–36; “Suizid-Allgemeine Ursachen”, http://de.wikipedia.org/wiki/Suizid#Allgemeine_Ursachen; K. Alptekin, *Türkiye’de Tamamlanmış İntiharların Coğrafî Yerleşim Birimleri ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı*, Ankara 2002, s. 17; “Der Suizid”, <http://www.wer-weiss-was.de/theme52/article1278760.html>; Jarbin, Knorrning, a.g.m., 115–123; E. Harris, B. Barraclough, “Suicide as an Outcome for Mental Disorders”, *British Journal of Psychiatry*, sy. 170 (1997), s. 205–228; Atay, Gündoğar, a.g.m., s. 40–41; R. Baldessarini, J. Hennen, “Genetics of Suicide: An Overview”, *Harvard Review of Psychiatry*, sy. 1, (2004), s. 1.

⁶² V. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, (çev. Selçuk Budak), Ankara 1995, s. 9.

⁶³ V. Frankl, *The Unconscious God*, New York 1975, s. 13.

katılımcıların hayatlarında – dinî inançlara sahip olsalar dahi – dinî referansların etkin bir şekilde kullanılmadığı, yaşam olaylarında dinî atıfların yapılmadığı, dolayısıyla bu kişilerin inançlarının hayatlarına derinlemesine nüfuz etmediği şeklinde yorumlanabilir.

2. İntihar Girişimcilerinin Dinî İnançları

Dinî tutum ve davranışların belirlenmesinde dinî inanca dair bulgular önemli bir rol oynamaktadır. Zira inançlar, tutumların zihni unsuru içerisinde yer aldıkları için her hangi bir konuya dair bir tutumun gelişmesinde belirleyicidirler. Dinî tutum bağlamında zihinsel unsur kişinin dinî inanç, dinî düşünce ve dinî bilgilerinden oluşur.⁶⁴ Katılımcıların ifadeleri, dinî düşünce bağlamında değerlendirildiğinde, bazılarının intihar motivasyonlarında inanç sorunları, inanç konusunda boşluk ya da inançlarını kaybetme durumlarına rastlanılmıştır.

Katılımcıların %96'sı kendilerini inançlı olarak ifade ederken, %4'ü dini bir inanca sahip olmadığını belirtmiştir. Fakat katılımcıların 'inançlıyım' ifadelerinden inanç konusunda din/Tanrı inancı ayırımının yapılmasının gerekliliği doğmuştur; çünkü inanç sahibi olduklarını beyan edenlerin %29'u dini bir inanca değil, ancak Tanrı inancına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın, %67'si inançlarında dini bir nitelik belirtmişlerdir. Katılımcıların inançlarını bu şekilde ayırmaları, dindarlık tespitinde kurumsal ve bireysel dindarlık arasında bir ayırım yapmaya yöneltmiştir. İnanç konusunda katılımcıların bir kısmı sadece Tanrıyı referans gösterirken “Ben aslında hiçbir dini kabul etmiyorum yani bir yaratıcının olduğuna ve ondan yardım görebilmem için onun önünde eğilmem gerektiğine (namazın olduğuna) inanıyorum, başka da hiç bir şeye inanmıyorum.” (Katılımcı 11, Kadın, 22); bazıları da “Bir dine mensup değilim; kendi içimde yaşadığım bir dünya var, kuralları yok, kitabı yok, sadece varlığı var ve kendimi kendim yargılıyorum... içimde yaşıyorum dini yani... evet bir dinim var... ama kendi içimde de yaşasam, dinî inançları olan bir insanım” (Katılımcı 8, Erkek, 24), diyerek, bireysel bir dinî inanca sahip olduklarını, dolayısıyla din kavramını kendi öznel algılarıyla doldurduklarını göstermişlerdir. Bununla birlikte kurumsal dindarlığa sahip olanlar, dindarlıklarına ilişkin bir tanımlamada bulunmazken, kendilerini sadece Tanrıya bağlayan inananların neredeyse tamamı dini kimliklerini deist/agnostik olarak tanımlamışlardır.

Katılımcıların inançlarına dair tespit edilen dindarlık farklılığına bir açıklık getirmekte fayda bulunmaktadır. Burada kurumsal-bireysel şeklinde adlandırılan bu ayrılık, literatürde farklı isimlerde anılmıştır: toplumsal-bireysel, taklidi-tahkiki, sosyo/kültürel-kişisel dindarlık. Aslında hepsi aynı şeyi ifade etmektedir ve James'e göre şu şekilde tanımlanabilir: ibadetler, kurbanlar, hayır işleri, ayinler ve dini organizasyonlar, dinin kurumsal yönünün temelleridir. Bu açıdan bakıldı-

⁶⁴ H. Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul 2003, s. 147.

ğında din, Tanrıların hoşnutluğunu kazanmanın bir yoludur. Buna karşın dinin daha bireysel yönünde, duygu ve tecrübe boyutunda yaşananlar dinin özünü oluşturmaktadır. Bireyin aşkın varlıkla/Tanrıyla olan ilişkisinde ortaya çıkan bağlanma, yakınlık, sığınma, huzur, huşu gibi duygular dindarlığın kişisel görünüşlerinden sayılabilir.⁶⁵

Dindarlık içeriğinin bu şekilde ayrılması, aslında Hıristiyan inancı içinde Katolik ve Protestan mezhepleri içerisinde tam manasını bulmuştur. İslâmiyet açısından bakıldığında Yapıcı'ya göre kurumsal ve bireysel dindarlık birbirini tamamlayıcı niteliktedir.⁶⁶ Çünkü İslâm dini, dinin kişiselleşmesini, yani bireyin iç dünyasına nüfuz etmesini isterken, topluca yapılan ibadetler, gündelik yaşam içerisine etki eden dini kural ve uygulamalar da dinin kurumsal yönünü beslemektedir. Ancak Türkiye'de böylesine bir ayrım buradaki çalışma hariç şimdiye kadar ancak teorik çalışmalarda kullanılmış ve empirik çalışmalarda pek fazla ön plana çıkarılmamıştır. Bu durum, müslümanlıkta kurumsal ve bireysel dindarlığı birbirinden ayırmanın zorluğuna bağlanabilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, çalışmada katılımcıların dindarlık değerlendirmeleri tamamen kendi öznel algılarına dayanmaktadır ve kendi ifadeleri dışında doğrudan dindarlıklarını tespit edecek bir ölçek kullanılmamıştır. Bununla birlikte katılımcıların bireysel dindarlık ile kurumsal dindarlık ayrımını belirginleştirmeleri, Türkiye için sekülerleşme teorilerini doğrulamaktadır. Sosyolojik olarak sekülerleşmenin gelişmesiyle birlikte, artık dinin toplumda icra ettiği belirleyici rolü zayıflamış ve "din bir 'özel alan' eylemi haline gelmiştir."⁶⁷ Buna göre, sekülerleşmeyle birlikte din ve onun kurumları artık sadece **özel hayatla** sınırlı kalır ve kurumsal dinin dogmalarının bu özel alanda yeri yoktur. Birey, kendisine göre bir dindarlık oluşturur ve bunun şeklini de yine kendi tercihleri çerçevesinde belirler.⁶⁸ Stack da artan sekülerleşme ile kurumsal dinde bir çöküş yaşansa da, bireysel dindarlığın arttığını ve bireylerin kendilerine ait içsel, **görünmez** dine bağlandıklarını tespit etmiştir.⁶⁹ Katılımcıların ifadelerinden verilen örnekler bu görünmez dine işaret etmektedir. Mülakatlardan edinilen izlenime göre bu türden bir dindarlığa sahip katılımcılar, din-inanç konusunda karışık ve (günah algısında da görüleceği üzere) son derece öznel tasavvurlara sahiplerdir. Bu durum Dobbelaere'nin şu ifadelerini doğrudan kanıtlamaktadır: "Birey mevcut anlam sistemlerinden çeşitli dini görüş ve inanışları alarak kendince oluşturduğu ve biraz da tutarsız görünen bir anlam sistemi haline getirir."⁷⁰ Katılımcı 8'in yukarıda verilen ifadeleri bütün

⁶⁵ W. James, *The Varieties of Religious Experience*, USA 1982, s. 28–29.

⁶⁶ Yapıcı, *a.g.e.*, s. 27.

⁶⁷ T. Luckmann, *The Invisible Religion: The Problem of Religions in Modern Society*, NY 1967, s. 85.

⁶⁸ P. Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, NY 1967, s. 133; K. Dobbelaere, *Secularization: An Analysis at Three Levels*, Bruxelles 2002, s. 34.

⁶⁹ Stack, "The Effect of the Decline in Institutional Religion on Suicide, 1954-1978", *a.g.e.*, s. 239-252.

⁷⁰ Dobbelaere, *a.g.e.*, s. 34.

bunlarla ve kurumsal ve bireysel dindarlık konusundaki ayrımı belki de en güzel ifade eden Wright'ın şu sözleriyle birebir örtüşmektedir: “Eskiden din sadece kiliselerin çanlarında; şimdi sokaklarda, herkesin kalbinde. Eskiden din adamları vardı; şimdi ise herkes din adamı.”⁷¹

Krech ve Crutchfield, tutumların kalıcılığı konusunda **bilişsel istikrardan** bahseder ve en dayanıklı bilişsel yapıların inançlarda yattığını belirtir. Onlara göre, kişi, dinini inkar etse bile, bilişsel ve güdüsel olarak yine de dini öğelerin bulunduğu değerlerde ısrar edecektir.⁷² Kendini bir dine bağlı bulmayan/bir dini kabul etmeyen katılımcılar arasında Tanrının varlığına inanan kişilerin bulunması bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Burada, katılımcıların inançları konusunda, 24 katılımcı arasında sadece birinin kendisini inançsız niteleyerek, ateist olarak tanımlaması vurgulanmalıdır. Yukarıda aktarılan bulgularla beraber bu durum, başka araştırmaların yanında, Hökelekli'nin “Allah'ın varlığına inanç, genelde psikolojik bir zorunluluk olarak hissedilmektedir. Bu yüzden, hangi yaş ve sosyo-kültürel gruptan olursa olsun, günümüzdeki seküler kültür ve çevre şartları içerisinde bile ülkemizde Allah'a olan inançta önemli bir sarsıntının yaşanmadığı...”⁷³ şeklindeki tezini doğrulamaktadır. Diğer taraftan din, insanın sığınma, bağlanma, güven duyma, anlamlandırma gibi bazı psikolojik ihtiyaçlarına karşılık verip, rahatlama ve huzur sağladığı gibi, insan davranışlarını kısıtlayıcı, kontrol edici ve yasaklayıcı yönüyle de, kişi üzerinde bir baskı unsuru olabilmektedir. Bu durum katılımcıların bazılarında bu ve benzer ifadelerle desteklenmiştir: “İnanç bana Allah'ı ifade ediyor ama belli bir dini değil, sadece Allah'ı. Yani Allah inancı konusunda hiçbir zaman şüpheye düşmedim ama belli bir dinde karar kılabilmiş değilim. Dinlerdeki bazı kurallar beni düşündürüyor.” (Katılımcı 14, Erkek, 19). Bunun aksine bu araştırmada, dinin psikolojik ihtiyaçları karşılması konusuna destek teşkil edecek mahiyette bulgular da elde edilmiştir. Dinî inançların bir başa çıkma yöntemi olarak kullanılıp kullanılmadığına dair veriler, günlük problemlerin aşılmasında dinî inançlarına başvuranların sayısının 16, vurmayanların 4, nadiren ve önceleri başvuranların her birinin sayılarının 2 olduğunu göstermiştir. Başvuranlara, nadiren başvuranlar dahil edildiğinde bu grubun oranının %68'e (18 kişi) çıkması, inanç sahibi olduklarını beyan eden kişilerin %78'inin dinî tutumlarıyla uyumlu/tutarlı davranış içerisinde olduklarını göstermektedir.

İnanç konusunda katılımcıların intihar girişimleri hakkında öznel değerlendirmeleri dikkat çekici diğer bir bulgudur. Dindar ama farklı dinlere mensup kişilerin intihar konusunda farklı tutumlara sahip olabilmesi gibi, aynı inanca sahip katılımcıların intihar ve günah bağlamında farklı düşünceleri bulunmakta-

⁷¹ R. Wright, *The Outsider*, NY 1953, s. 359.

⁷² D. Krech, R. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar*, (çev. E. Güçbilmez, O. Onaran), Ankara 1967, s. 221-224.

⁷³ H. Hökelekli, “Ölümlle İlgili Tutumlar ve Dinî Davranışlar İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (II) Yorumlar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1992), s. 88.

dır. Tanrı-dinî inanç ayrımı yaparak bakıldığında, dinî inançlı kişilerin %75'i intiharı günah/intihar girişimleri nedeniyle günaha girdiklerini düşünürken, %19'u günaha girmediklerini ve %6'sı bilmediklerini beyan etmişlerdir. Tanrı inançlı kişilerden ise sadece bir kişi günaha girdiğini düşünmekte, bir kişi kararsızlığını ve bir kişi bilmediğini belirtirken, 4 kişi intihar girişimleri nedeniyle günaha girmediklerini düşünmektedirler. Demek ki, günaha girmediklerini düşünen kişiler, Tanrı inancına sahip olanlarda çoğunlukta, dinî inançlı kişiler arasında günaha girmediklerini düşünenler azınlıktadır. Burada mülakatlar esnasında ilginç bir durumla karşılaşmıştır. İnanç sahibi katılımcılardan dört kişi (ikisi dinî inançlı, ikisi Tanrı inançlı) girişimleri nedeniyle günaha girme konusunda ölmüş olmayı şart koşarak, "Eğer ölmüş olsaydım günaha girmiş olacaktım" değerlendirmesini yapmıştır.

Katılımcıların intihar girişimleri hakkında Tanrının düşündüklerine dair yorumlarına gelince örneklemin yarısına yakını Tanrı'nın onların bu eylemlerini olumsuz karşıladığını düşündüklerini belirtirken, %29'luk bir kesim de 'kızmıştır' ifadesini kullanmıştır. 'Kızmıştır' diyenler genellikle "aptallık, salaklık olarak değerlendirmiştir" ifadelerini Tanrı'nın değerlendirmesine dahil etmişlerdir. Burada, Tanrının 'olumsuz/kızmıştır' şeklinde bir değerlendirmesine inanan kişiler arasında dinî inançlı ve Tanrı inançlılar arasında bir ayırım yapılabilmektedir: 'olumsuz/kızmıştır' diyenlerin %67'si dinî inançlıyken, %27'si Tanrı inançlı bireylerdir. Tanrıyla kurumsal bir dine ihtiyaç duymaksızın kendine has bir ilişki içerisinde olabilen Tanrı inançlı katılımcıların çoğunluğu ile kabul ettikleri geleneksel din gereği intiharı günah olduğuna inanmalarından dolayı Tanrının olumsuz değerlendirmesine inanan katılımcıların arasında böyle bir farkın olması şaşırtıcı değildir. Girişim eylemlerine dair katılımcıların öznel günah algıları bağlamında ilgi çekici bir başka yön, bazılarının "Tanrı beni affetti ki yaşıyorum" inanışlarıdır.

Tutum öğeleri içerisinde bulunan duygu unsuruna dair bulgulara da değinmekte fayda var; çünkü dinî inançlarda duygu unsuru ağırlıklıdır. Fakat katılımcıların neredeyse tamamı inançlı olduklarını ifade ederken, intihar girişimlerinde dinî duygu ve düşüncelerinin etkili olduğunu ancak yarısı belirtmiştir. "Dinî duygularınızın/inancınızın intihar kararı alırken/uygularken (ne gibi) bir etkisi oldu mu?" sorusuna 12 kişi (%50) 'olmadı', 8 kişi 'oldu', 3 kişi 'anlık', 1 kişi 'sonradan' şeklinde cevap vermiştir. Dinî duygularının bir etkisinin olduğunu söyleyenlerde (8 kişi) bu durumun bir eylem meydana getirip getirmediğine bakıldığında, 6 kişinin girişimleri esnasında duygu ve düşünceleriyle uyumlu bir davranış sergiledikleri, 2 kişide ise bu etkinin sadece zihinsel bazda kaldığı anlaşılmıştır. Dinî duygu ve düşüncelerin intihar girişimi esnasında (ya da sonrasında) eyleme dökülme şekilleri arasında dua (4 kişi), abdest (1 kişi), isyan (1 kişi), af dileme (1 kişi) görülmüştür.

Literatür, dinî tutumların özellikleri gereği bireyin tüm davranış ve düşüncelerini kuşatıcı nitelikte olduğunu ve güçlü ve belirgin bir dinî tutuma sahip bir

kişinin diğer bütün tutumlarının, dinî tutumun etkisiyle ve onunla uyum sağlayacak şekilde geliştiğini⁷⁴ vurgularken, katılımcıların “[dinî duygu/düşünce] o an aklıma hiç gelmedi” ifadeleri, büyük oranda inançlı olmalarına rağmen, dinî tutumlarının merkezilik ve tutarlılık kazanmadığından kaynaklandığını akla getirmektedir. Merkezileşmiş tutumlar bireyin tüm duygu, düşünce ve davranışlarını etkileme ve yönlendirme gücüne sahiptirler. Diğer taraftan, çeşitli tutumların ve tutum unsurlarının (duygu-düşünce-davranış) kendi aralarında tutarlılık arz etmesi gerekir. Bu tutarlılığın sağlanamadığı tutumlar zayıftır ve değişmeleri kolaydır.⁷⁵ Örneğin, din hakkında olumlu bir tutuma sahip olan kişi, zihinsel-duygusal-eylemsel bazda dine karşı davranmaması gibi, günlük hayatta sergilediği diğer tutumları da dinî tutumuyla çelişmemesi gerekir. Fakat görüldüğü üzere katılımcıların gerek inanç sahibi olmaları, gerekse intiharın günah olduğunu düşünmeleri, intihar eylemlerine engel teşkil etmemiştir. Bu durum, Woodruff’un “birey için psikolojik olarak önemli olan tutumlar ile bireyin değerlerini oluşturmada başarılı olamamış, yüzeysel kalmış ve motivasyon düzeyine nüfuz edememiş tutumlar”⁷⁶ şeklindeki iki tür dinî tutumun ayırt edilmesi gerektiği düşüncesini destekler görünmektedir.

Dinî tutum ve davranışların kazanılması, kalıcılığı ve kişinin yaşamındaki etkisi konusunda literatürde özellikle de Allport’un, tutum değişime uğrasa bile kişilikteki bazı yapıların kalıcılığını yıllarca koruyacağı, yetişkinlikte çocuklukta alınan dini eğitimin izlerinin taşınacağı düşüncesi,⁷⁷ örneklem tarafından – doğrudan sorgulanmamakla beraber – doğrulanmamıştır. Pek çok kişi mülakat esnasında, dinî davranışları/ibadetleri ve/veya dinî inanca eskiden sahip olduğunu vurgulamıştır. Dinî inançlar, bir kere bilinçli olarak benimsediklerinde, en kalıcı ve psikolojik olarak en silinemeyen inançlar olarak kabul edilse de⁷⁸, katılımcıların bazılarının, hayatlarının önceki dönemlerinde daha güçlü dinî tutum ve davranışlara sahip oldukları anlaşılmıştır. Buna karşın, dinî tutumların aileden kazanılması bazı durumlarda ilginç bir şekilde doğrulanmamıştır. Daha önce bahsedilen tek ateist katılımcı, annesinin yoğun dinî tutum ve davranışlarından bahsetmiş, kendisinin de çocukluğunda dini kurumlara gittiğini ve ibadet davranışları olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların bazıları benzer ifadelerde bulunarak, ailelerinde, özellikle de annelerindeki dindarlığa ve dini faaliyetlerinin yoğunluğuna dikkat çekmişlerdir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi bu kişilerin sonraki yaşam dönemlerinde dinî inanç ve faaliyetlerini terk etmeleri, dinî

⁷⁴ H. Certel, *Din Psikolojisi*, Ankara 2003, s. 147; ayrıca bkz. A. Baysal, vd., *Sosyalpsikoloji*, İstanbul 1989, s. 171; M. Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî tutum*, Samsun 1998, s. 48.

⁷⁵ Certel, *a.g.e.*, s. 147; A. Baysal, *a.g.e.*, s. 48.

⁷⁶ H. Carrier, *The Sociology of Religious Belonging*, London 1965, s. 269.

⁷⁷ G. Allport, vd. “The Religion of the Post-War College Student”, *Journal of Psychology*, sy. 1 (1948), s. 3–33; G. Allport, “Attitudes”, *Handbook of Social Psychology*, C. Muchison (Ed.), Massachusetts 1935, s. 58.

⁷⁸ Carrier, *a.g.e.*, s. 269–278; Krech, Crutchfield, *a.g.e.*, s. 221–224.

tutumların aileden kalıcı ve etkili bir biçimde devralındığını teyit etmeyen bulgulara örnektir.

Örneklemin dinî inançları içerisinde araştırılan diğer bir konu ölümün anlamı ve ahiret inancıdır. Katılımcıların %25'inin ölümü bir kurtuluş olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bu, örneklemin yüksek oranda hayat ve kendileriyle sorunlar yaşayan insanlardan oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda, gayet anlaşılır bir sonuçtur. Ancak bu cevabı veren 6 kişiden 4'ünün Tanrı inançlı kişiler olması dikkat çekicidir. Buna karşın ölümü bir son olarak gören 5 kişinin 3'ü dinî inançlı kişilerdir. Ahiret inancına gelince, ölümden sonra hayatın devam edip etmediğine dair inançları olmayan ya da kararsız olan kişilerin tamamı Tanrı inançlıdır. Tablo II bu konudaki ilişkileri göstermektedir.

Dindarlık tanımlamalarıyla ilişki içerisinde bakıldığında, ahiret inancı ya da cennet/cehennem inancında kararsızlık veya inançsızlık gösteren kişilerin tamamı kendilerini kurumsal bir dine ait hissetmeyen, formel bir dini kabul etmeyen kişilerdir. Kurumsal dindarlığı olan kişilerin, dogmatik din öğretisinin ahiret ve oradaki yaşam hakkındaki söylemlerine koşulsuz uyması kuvvetle muhtemeldir. Örneklem bu beklentiye karşılamaktadır.

Batılı çalışmalar, özellikle gençler arasında Tanrı inancı mevcutken/yaygınken cennet/cehennem konularında bu istikrarın korunmadığı vurgular.⁷⁹ Burada ise inanç sahibi kişilerin %65'inin ahirete inandığını, %13'ünün inanmadığını, %13'ünün de bu konuda kararsız olduğu görülmektedir. Bu sonuç, ölümden sonraki hayata inananların oranlarının, Allah'a inananların oranından daha aşağı seviyede olduğunu gösteren sonuçlarla paralellik arz etmektedir. Bununla beraber bu konudaki bulgular Çevik⁸⁰ ve Allport'un sonuçlarıyla da uyumludur. Allport, gençler arasında ahiret inancının düşük seviyelerde olduğunu, fakat büyük çoğunluğunun bir Allah inancına (deist/panteist) sahip olduklarını ortaya koymuştur.⁸¹ Genç katılımcıların sayıca fazla olduğu örneklem içerisinde de ahiret inancına sahip olmayan kişilerin oranı %75'tir ve Allport'un sonuçlarını destekler mahiyettedir. Tablo II yakından incelendiğinde, Tanrı inancına sahip kişilerin bireysel dindarlıklarıyla uyumlu olarak ahiret ve cennet/cehennem inancı konusunda tutarlı cevaplar verdikleri anlaşılmaktadır. Batı Hıristiyan toplumlarında Tanrıya inanan, hatta Hz. İsa'nın yeniden dirileceğini kabul ettiklerini ifade edenlerin önemli bir bölümü de ahirete inanmamaktadırlar. Bu durum, psikolojik açıklama isteyen anlamlı bir veridir. Çünkü burada basitçe bir inanç yokluğu değil, benimsenen din ile çelişki halinde bir olumsuzluk söz konusudur. Hökekleli, Vergote üzerinden bunun açıklamasını şöyle yapar:

⁷⁹ Hökekleli, "Ölümlle İlgili Tutumlar ve Dinî Davranışlar İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (II) Yorumlar", *a.g.e.*, s. 88.

⁸⁰ Çevik, *a.g.m.*, s. 89–116.

⁸¹ H. Hökekleli, "Ölümlle İlgili Tutumlar ve Dinî Davranışlar", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 2 (1991), s. 89.

“Ölüm fikrine kopmazcasına bağlı olan ölüm ötesi fikri, duygusal dirençler ve buna bağlı tereddütler uyandırabilir... İnsan bu dünyada ebedi olarak yaşayamayacağına bilir fakat yine de şuurunun derinlikleri içerisinde kendisini ölümsüzmüş gibi görür. Bu ölümsüzlük arzusu, insan tabiatındaki “narsizm” in bir ifadesidir. Bu hayali ölümsüzlük narsizmi, çağdaş dünyada ölümü bir tabu haline dönüştürmüştür. Böylece, hayat arzusu, ölüm ötesi sorununa her zaman biraz ölüm sessizliğini kabul ettirmeye çalışır. Bundan dolayı Freud’un tam aksine Vergote, dinin ahiretle ilgili inançları muhtevası içinde yer alan “ilahi mahkeme” fikrinin, ölüm ötesine inançtan çok inançsızlığa motive ettiğini ileri sürer. Çünkü ölüm ötesi konusunda konuşmak birçok sebeple narsizmi yaralamaktadır; bu da ilahi mahkememin (ve cehennemin varlığının) duygusal olarak reddedilmesinde fark edilmektedir. Dinlerin bildirdiği “yeniden diriliş” fikri, duygusal dirençlerle karşı karşıyadır.”⁸²

Ahret hayatının/cennet/cehennemin varlığı bu şekilde duygusal dirençlerle karşılaşılabilir de birçok insan için öbür dünya bir telafi mekanizması işlevini görerek insanlara bu dünyadaki olumsuzluklar karşısında teselli kaynağı olabilmektedir. Onlara göre, bu dünyadaki kötülüklerin cezası, kendi hayatlarının olumsuzlukları, yaşadıkları haksızlıkların karşılık bulacağı yer, öbür dünyadır. Adaletin bu şekilde gerçekleşeceğine inananlara örneklem içerisinde de rastlanmıştır.

3. İntihar Girişimcilerinin Tanrı Tasavvur ve İlişkileri

İntihar girişiminde bulunmuş kişilerin dinî tutum ve davranışlarına yönelik araştırmada incelenen diğer bir konu Tanrı tasavvuru ve ilişkisidir. Tanrı konusunda, beklentileri yanıltmayacak şekilde kendini ‘ateist’ diye nitelendiren Katılımcı 18 haricindekilerin hepsi bir fikir beyan etmişlerdir. Buna göre en sık yapılan nitelendirmeler %38 ile ‘yaratıcı’ ve %17 ile ‘yardım edici’dir. Katılımcıların ‘yaratıcı’dan kasıtları ‘yoktan var eden’ şeklindeyken, ‘yardım edici’ Tanrı, dua/istek/zorluk anında yardım gösteren şeklinde anlaşılmıştır. Bununla birlikte ‘Tanrı Allah’tır’ ifadeleri de karşılaşılan beyanlar arasında yer almıştır ve katılımcıların dinî yönelimlerini tespit için dikkat edilmeye çalışılan **Tanrı-Allah** ayrımının yerinde olduğunu göstermiştir. Çünkü Türkiye’de olumlu dinî tutumlara sahip kişilerin daha çok **Allah** kelimesini kullandıkları, olumsuz dinî tutumlara sahip kesimlerin ise daha çok Tanrı kelimesini kullanmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Bu ayrımın sebepleri arasında **Tanrı** kelimesine daha nötr ve seküler bir anlamın yüklenmiş olması, buna karşın Allah kelimesinin daha çok geleneksel dindarlık içerisinde algılanması olabilir. Ayrıca **Allah** kelimesine yüce, her şeye gücü yeten anlamlarının yüklenmesi ve İslâmî-Kur’anî bağlamdan gelmesi/çağrıştırması, seküler kesimler tarafından fazla dinî bulunarak, yüce bir varlığın daha dünyevileştirilmiş, bilimselleştirilmiş ve sosyalleştirilmiş hali olan **Tanrı** kavramını yaygın

⁸² Hökekleli, “Ölümlerle İlgili Tutumlar ve Dinî Davranışlar”, a.g.e., s. 90.

hale getirmiş olabilir.

“Tanrı sizin için kimdir/nedir” sorusundan elde edilen bulgularda değerlendirilmeye alınması gereken bir husus bulunmaktadır. Tamamında olmamakla beraber, 12 katılımcının mülakat analizlerinden, bu sorunun cevabının dışında da Tanrı algılarına dair bulgulara rastlanılmış ve belirtilen ilk Tanrı tasavvuruna ilaveten şu kombinasyonlar dikkat çekmiştir: yaratan-sevgi ve şefkatli (2 kişi), yardım edici-yaratan (3 kişi), imtihan edici-sevgi ve şefkatli (1 kişi), yüce-sevgi ve şefkatli (1 kişi). Bu şekilde değerlendirildiğinde asıl soruya verilen cevaptan çıkarılamayan ‘sevgi ve şefkatli Tanrı tasavvuru’ göze çarpmaktadır. Bu durum yüzde olarak ifade edildiğinde (%16), ihmal edilmemesi gereken bir bulgu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sevgi ve şefkatli Tanrı algısına sahip kişiler Tanrı inançlı/deist kişiler değil, tamamıyla kurumsal dinî inanca sahip kişiler arasında bulunmaktadır.

Örneklemede Tanrıyla ilişki ve yakınlığı ‘sürekli’ olanlar 9 kişi, ‘durumsal’ olanlar 7 kişi, ‘durumsal/ibadet’ anında olanlar 4 kişi, ‘ibadet’ anında olanlar 3 kişi, hiç olmayanlar 1 kişi olarak tespit edilmiştir. Mülakatların analizi, Tanrıyla kendilerini sürekli ilişki ve yakınlık halinde görenlerin, Tanrıyla iletişime veya ilişkiye geçme konusunda belli bir durumu/olayı beklemeyen kişiler olduğunu göstermiştir. Durumsal ilişki ve yakınlıktan kasıt, katılımcının belli bir durum karşısında Tanrıyla irtibata geçmesidir; ‘durumsal/ibadet anında’ ifadesinde ise katılımcı, sadece ibadet anında kendini Tanrıya yakın bulduğunu ve ibadeti de sadece belli durumlar karşısında yaptığını açıklamaktadır. Katılımcıların ifadelerinden anlaşılan durumsallıklar şöyledir: istek, zorluk, sığınma, acı, ibret, mutluluk, gece, iyi hissetme, hasta olma.

Katılımcıların çoğunluğunun gençlik çaığında kişiler olması (belli bir durum karşısında Tanrı’yla ilişkiye geçenlerin yaş aralığı 16-24’tür) ve bu yaş döneminin gerek psikolojik gerek sosyal problemlerin yoğun olduğu bir dönem olması, onların Tanrı’yla durumsal ilişkilerinde **hizmetçi Tanrı** algısını akla getirmektedir. Çünkü belirtilen bu katılımcıların durumsallıkları bir şeyleri isteme, bir şeyden kurtulma, bir şey için yardım isteme olarak “dua edince bana çok yardımcı oldu/yardım etmesi için Allah’a dua ettim” şeklindeki ifadelerleriyle açığa çıkmıştır. Bunların karşısında ancak ‘iyiyken’ kendilerini Tanrı’ya yakın hissedenlerin bulunması ilgi çekici bir bulgudur. Yapıcı’nın yorumuna göre “samimi duygularla ve güçlü bir bağlanmayla inanan insanların intihar etme riskleri daha düşüktür.”⁸³ Yapıcı’da intihar riskinin, burada ise intihar girişimcilerinin araştırıldığı göz önünde bulundurularak, bulgular çerçevesinde, şunlar ifade edilebilir: Tanrıya inanma konusunda örneklemin neredeyse tamamı inançlıyken, intihar girişimi davranışları konusundaki bulgular Yapıcı’nın bulgularıyla çelişmektedir. Ancak Yapıcı’nın şart koştuğu “güçlü bağlanma”nın tespit edilemediğini belirtmek gerekir. Tanrıya karşı samimi inançlarından şüphe duyulmazken, Tanrıyla ilişki-

⁸³ Yapıcı, a.g.e., 287.

leri daha çok belli durumlarla/zamanlarla sınırlı olan katılımcıların, Tanrıyla güçlü bağlar kur(a)mamış olmaları şaşırtıcı olmasa gerektir.

Yukarıda belirtildiği gibi, bir insan, eğer yaşadığı problemler karşısında kendisine yardım edeceğine inandığı yüce bir varlığa bağlanırsa, intihara karşı daha korunaklı olabilir. Bu ifade örneklemin Tanrı algısıyla ilişkilendirildiğinde Tanrı'yı 'yardım edici' olarak gören 4 girişimciden ancak bir tanesinin birden fazla (2 kez) bir intihar teşebbüsünde bulunmasını anlamlı kılmaktadır.

Katılımcıların Tanrı'yla olan yakınlıkları "Allah'ın varlığını güçlü bir şekilde içinde hissetmek şeklinde" düşünülecek olursa yine Yapıcı'nın sonuçlarıyla gelişen bir bulgu elde edilmiş olur. Çünkü onun sonuçlarına göre 'her zaman hissedenler' en düşük intihar olasılığı puanlarını alırken⁸⁴, burada 'sürekli yakın/ilişki halinde' olanların neredeyse yarısı, birden fazla intihar girişimi göstermektedir.

Malone ve arkadaşlarının, "bireysel dinî yaşayış intihar düşüncesini ve davranışını azaltıcı bir işlev üstlenmektedir" şeklinde özetlenebilecek savlarını⁸⁵ araştırma verileriyle değerlendirebilmek için "bireysel dinî yaşayış" olarak katılımcıların ibadet davranışları ele alınmıştır. Buna göre ibadet edenlerin %75'i sadece bir kez intihar girişiminde bulunmuştur. Geri kalan %25'in ise üç girişimde bulunmuş olmaları ilgi çekicidir. Malone'un sonuçlarına bireysel-kurumsal dindarlık ayrımı açısından yaklaşıldığında ise daha çok bireysel/Tanrısal boyutta inançları olan katılımcıların birden fazla intihar girişimi gösterdikleri göze çarpmaktadır (Tablo III). Bu bulgu, Malone'un tezini çürütürken, Katolik kökenli araştırmacıların sonuçlarıyla uyum arz etmektedir. Katolik mezhebinin daha kurumsal olması, cemaat anlayışının ve kilise bağlılığının daha önemli olması bakımından, onlara göre sağladığı sosyal destek nedeniyle kurumsal dindarlık ruh sağlığı üzerinde daha olumlu etkilere sahiptir. Ancak dinî yaşantıda bireyselliğe daha fazla önem veren Protestan mezhebinin araştırmacıları, insanın anlam arayışına hizmet etmesi ve kişiye manevi destek sağlaması bakımından bireysel dindarlığın ruh sağlığı üzerinde daha fazla olumlu etki yapacağı sonucuna varmışlardır. İntihar da bir çeşit ruh sağlığı problemi sayıldığında ve bireysel dindarlığı koruyucu faktör olarak daha etken görenlerin düşünceleri, örneklemden elde edilen ifadeler bağlamında değerlendirildiğinde, bireysel dindarlık yaşayanların, özellikle anlam arayışlarında Tanrı ve inanç konusunda sıkıntıları olduğu ve oldukça karışık iç dünyalara sahip oldukları anlaşılmıştır.

4. İntihar Girişimcilerinin Dinî Davranışları

Belli bir objeye yönelik tutumların saptanmasında davranışlar önemli göstergelerdir. Çünkü tanımlarda da belirtildiği gibi, tutumlar, her türlü davranışa hazır

⁸⁴ a.g.e., 234.

⁸⁵ a.g.e., 290.

olma eğilimleridir ve genellikle davranışa döküldükleri anda kendilerini belli ederler.

Dinî tutumlar içerisindeki davranış unsuru dini faaliyetler, yani ibadetlerdir. Örneklemenin ibadet alışkanlıkları, “İbadet ediyor musunuz/hiç ettiniz mi?” sorusuyla araştırılmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir: ‘evet’ %33, ‘durumsal’ %33, ‘eskiden’ %25, ‘sadece dua’ %4 ve ‘hatırlamıyorum’ %4’tür. İbadet deneyiminde ‘durumsal’ diye nitelendirilen, katılımcıların belli bir durum (ihtiyaç, istek, korku, sıkıntı) anında yaptıkları dinî davranışlardır. İbadet şekillerinde katılımcıların özel bir yöntem kullanıp kullanmadıkları sorgulanıp, dindarlık türlerinin kurumsal mı bireysel mi olduğu netleştirilmeye çalışılmıştır. Buna göre formel ibadet şekillerini kullanan katılımcı sayısı 15, sadece dua yöntemini kullananlar 8, hiçbir yöntem kullanmayan 1’dir. Burada formel ibadetten kasıt, İslâm dininin namaz, oruç gibi uygulamalarıdır. Dindarlık tanımı içerisinde kurumsal dindar kategorisinde bulunanların tamamı formel ya da sadece dua ibadet şekillerini kullanmaktadırlar. Oysa bireysel dindarlığa sahip kişilerin hepsinin ibadet şekillerinin dua türünden olduğu söylenebilir. Bireysel dindarlığa sahip kişilerden sadece ikisinin ibadet şekillerinin formel olması, bu bulguyla ters düşüyor gibi görünse de, dikkat edilmelidir ki, bu kişiler ‘eskiden’ ibadet edenler arasındadır. Daha önce de belirttiği gibi, bazı katılımcılar, geçmiş dönemlerinde, gerek içinde buldukları sosyal çevre gereği (arkadaş grupları), gerek katıldıkları eğitim kurumları (Kur’an kursu), gerek kendi yönelimleriyle formel dinî davranışlarda bulduklarını, fakat şimdi artık bulunmadıklarını ifade etmişlerdir.

Molock ve arkadaşları, dini başa çıkma biçimi ile intihar davranışı arasındaki ilişkinin, başa çıkma türüne göre farklılık arz ettiğini tespit etmiştir; bulguları, kolektif dini ibadetlere katılım, yani kurumsal dindarlığa bağlı dini başa çıkma tarzının intihara karşı koruyucu olabileceğini göstermiştir.⁸⁶ Kurumsal dindarlıklarına bağlı olarak formel ibadetler icra eden kişilerin intihar girişim sayılarının daha düşük olması, Molock ve arkadaşlarının bulgularıyla örtüşmektedir.

Katılımcıların ibadet şekillerinde belirtilmesi gereken bir husus, dua yöntemine ilişkin bulguların anlamlı derecede yüksek çıkmasıdır. Başta Vergote⁸⁷ olmak üzere pek çok din psikoloğunun ifade ettiği gibi, dua hem bir yardım çığılığı, hem aciziyetin itirafı, hem de emniyet ve güven arayışıdır. İntiharın psikolojik sebepleri ile intihar girişimindeki belirgin iletişim ve yardım arayışları* hatırlanıldığında, örneklemenin dua davranışına bilhassa yönelmesi aydınlanmaktadır.

Mülakat sonunda katılımcıların intihar girişimlerinin verilen cevaplara etkisi olup olmadığı ve hayatlarında bir dönüm noktası teşkil edip etmediği sorgulan-

⁸⁶ Yapıcı, *a.g.e.*, s. 151.

⁸⁷ Antoine Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul 1999, s. 238–239.

* İntihar sebeplerine dair literatürde en çok rastlanılan açıklama, bireyin çevresindekilerle, sevdikleri ya da öfke duyduklarıyla bilinçaltında intihar davranışı aracılığıyla, iletişime geçmek istemesidir. Birçok yazar bunu bir tür **yardım çağrısı** olarak niteler.

mıştır. Örneklemin %38'i bu soruya 'evet' cevabı verirken, %50'si 'hayır', %8'i 'kısmen', %4'ü ise 'kararsız' şeklinde yanıt vermişlerdir. Deneyimlerini bir dönüm noktası şeklinde ifade edenler, bu değişimin hangi yönde olduğu üzerine sorgulanmış ve %67 dinî yaşantılarında, %22 hayata bakışlarında, %11 ise hem dinî yaşantısında hem hayata bakışlarında bir dönüşüm yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Hayatlarında kısmen bir dönüm noktası yaşadıklarını ifade edenlerin yarısı hayata bakışında bir değişim, diğer yarısı da hem dini boyutta hem hayata bakışlarında bir dönüşüm yaşadıklarını bildirmişlerdir. Dinî yaşamlarında bir dönüşüm yaşayanların ifadelerine göre, bu dönüşümler ibadetlerin artması, Tanrı inancının bulunması şeklinde olmuştur. Dini açıdan değişimler örneklerdeki gibi şekillenmişken, dünyevi anlamdaki değişiklikler, daha çok girişimcilerin çevrelerinden gördükleri destek ve bu destek sayesinde hayatta daha sağlam durmaları, ilgi ve destek gösteren insanları üzmemek için bundan sonra daha dikkatli davranacakları şeklinde ifade edilmiştir.

VI. Sonuç

Din ve dindarlıkla intihar düşüncesi, olasılığı ve teşebbüsü arasında nasıl bir ilişki olduğu hususuna odaklanan çalışmaların %80-%90'ı göstermektedir ki, din intihar riskine karşı koruyucu bir faktördür.⁸⁸ Bu çalışmada her hangi bir dindarlık ölçeği kullanılmadığı için, katılımcıların dindarlık düzeyleri, tamamen kendi öznel dindarlık algılarına dayanmaktadır. Bu yüzden yukarıdaki ifade bu şekliyle doğrulanamamakla birlikte, şu söylenebilir: intihar girişiminde bulunmuş kişilerde de oldukça yoğun dinî tutum ve davranışlar tespit edilmiştir. Toplumdaki yaygın "inançlı bir kimse canına kıymaz" kanısının aksine, katılımcılar dinî tutumlara, üstelik olumlu dinî tutumlara sahip olduklarını kanıtlamışlardır. Davranış unsuru zayıf kalmakla beraber intihar girişiminde bulunmuş bu kişilerin zihinsel boyutta inançlarının büyük oranda mevcut olduğu saptanmıştır. Ancak bu inanç konusunun yüzeysel bir şekilde ele alınamayacağı anlaşıldığı için daha derin analizlere tabi tutulmuş ve katılımcıların bireysel dindarlıkla kurumsal dindarlık arasında ayrıldıkları anlaşılmıştır. İnançlı katılımcıların %67'sinin geleneksel/kurumsal /formel bir dini anlayışı ve yaşayışı varken, %29'u kendisini deist/ agnostik olarak tanımlayarak Tanrı merkezli bir bireysel inanış sergilemektedirler. Özellikle Tanrı konusunda duyguları oldukça aktif ve olumlu olan katılımcılar din, inanç, Tanrı konularında karışık duygu ve düşüncelere sahip olup dinî tutumların davranış ögesinde, yani ibadetlerde zayıflık göstermektedirler. Dinî inanışa sahip kişilerde tespit edilen ibadet şekilleri daha çok formel kalıplar içinde olup, özel yöntemler tespit edilememiştir. Fakat Tanrı inançlı kişilerin ibadet anlayışları daha çok dua şeklinde tezahür ettiği ortadadır.

Ancak, "Olumlu dinî tutumlara sahip olan bir kişinin, hayatını, canını, nefsi-ni ve hatta kendini tamamen Allah'ın iradesinde görmesi ve asla kendi canına

⁸⁸ Yapıcı, a.g.e., s. 153

kastetme gibi bir eylemi aklından geçirmemesi beklenir. Diğer taraftan dine karşı olumsuz tutumlar besleyen birisinin, Allah'ın yaratıcılığını ve iradesini kabul etmeyerek, canı konusunda da kendini tek tasarruf sahibi olarak görmesi beklenebilmektedir. İnanan kişinin tutumu, davranışın tüm yönlerini organize etmeye ve birleştirmeye yönelir. Yani dindar kişi için dinî değerler, davranışının her yönü üzerinde hakim olur ve onları kontrol eder.”⁸⁹ şeklindeki varsayımın, belirtilen olumlu dinî tutumlara rağmen, örneklemeden elde edilen bulgularla desteklenmediği anlaşılmıştır. Analiz ve kişisel kanaatlerimden hareketle bu düşüncenin kanıtlanmamasında, bireylerin dinî tutumlarının merkezileşmemiş olmaları ve kendi içinde ve diğer tutumlarıyla tutarlılık içinde olmamaları etkilidir. Tüm yaşantı ve düşünce sistemini kuşatmayan bu tutumlar, özellikle de davranış boyutuyla desteklenmemesi nedeniyle, aksi davranışlar meydana getirebilmektedir.

Dolayısıyla “tüm unsurlarıyla birlikte dinî tutum ve davranışlara sahip olunması durumunda acaba durum farklı mı olurdu” sorusu daha geniş araştırmalara muhtaç bir sorudur. Ancak **takva** sahibi bir katılımcının ifadeleri veya birçok katılımcının “o anda aklıma başka hiç bir şey gelmedi” ifadelerinin bulunması, güçlü dinî tutumların yanında kişilik yapılarının ve o anki ruh halinin de etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu da yine intiharın birkaç faktöre indirgenemeyecek, çok yönlü bir fenomen olduğunu hatırlatmaktadır.

Bu alandaki sınırlı çalışmalarda değinilen bir düşünceyle uyumlu bir bulgu ise, dindarlıkla inançlı olmayı ayırt etmenin gerekliliğidir. Bireysel bir dindarlıkla inançlı olmanın mı, yoksa kurumsal dine bağlı bir dindarlığın mı kastedildiğinin, ya da araştırıldığıının netleştirilmesi gerekir. Tekrarlanan intihar girişimlerine bakıldığında, araştırmada Tanrı inancına sahip tüm bireylerin birden fazla girişimleri olması, bu ayrımın yerinde olduğunu göstermekte ve formel dinî inancı sanki intihara karşı daha koruyucu bir etken gibi göstermektedir.

Sonuç olarak sahip olunan dinî tutum ve davranışların geliştirilmesine yönelik toplumsal ve bireysel bazda çalışmaların yapılması, din eğitiminin etkinleştirilmesi, kurumsal dini otoritelerin dogmatik, tutucu, katı yaklaşımlar yerine, bireylerin psikolojik ve kişilik yapılarına göre dinî danışmanlıkta bulunmaları, din hizmeti verenlerin doğru insan ilişkileri geliştirebilecek düzeyde sosyal, psikolojik ve mesleki açıdan yetiştirilmeleri gibi önlem ve uygulamalar, bireysel ve toplumsal olumlu dinî tutum ve davranışlarının oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayarak intihar davranışları üzerinde azaltıcı bir etki meydana getireceğine inanılmaktadır.

⁸⁹ Carrier, *a.g.e.*, s. 31, 147.